

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakultə : «Əmtəəşünaslıq»

İxtisas : «İstehlak mallarının ekspertizası və marketinqi»

B U R A X I L I Ş İ Ş İ

Mövzu: Mədəni-məişət mallarının estetik xassələri və onların ekspertizası

İşin rəhbəri: Prof.Ə.P.Həsənov

Tələbə: Məmmədli Humay Mübariz qızı

Bölmə: azərbaycan (rus)

Qrup: 310

«Təsdiq edirəm»

Kafedra müdiri : _____ prof.Ə.P.HƏSƏNOV

« ____ » _____

B A K I 2015

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....3

I NƏZƏRİ HİSSƏ

I.1. İstehlak mallarının estetik xassələrinin qiymətləndirilməsində texniki estetikanın rolu.....8

I.2. İnsanı əhatə edən əşya mühitinin gözəllik qanunauyğunluqları şərcivəsi daxilində ümumi formalaşma prinsipləri.....14

II TƏCRÜBİ HİSSƏ

II.1. Mədəni malların estetik xassələrinin göstəriciləri.....18

II.2. Məişət elektrik təyinətli malların estetik xassələri.....30

II.3. Şüşə, keramika və metal məmulatlarının estetik xassələri.....41

Nəticə və təkliflər.....59

Ədəbiyyat.....61

GİRİŞ

Özünün ümumi dəyərində formanın nişanələrini həssaslıqla mənimsəməsinə insanın estetik¹ xüsusiyyətləri deyilir. Əşya əhatəsi insanda gözəlliyə qarşı hiss oyatmalıdır. Gözəllik, təsirlik, məmulatın uyğunluq forması onun estetik xassələrinin əsasıdır. Lakin «gözəllik» anlayışı yalnız məmulatın forması, onun xarici görünüşü ilə əlaqədardır. «Gözəllik» anlayışında məmulatın müsbət xassələrinin bütün məcmusu birləşir.

Qəşəng tərtibat əmtənin yüksək keyfiyyətli olmasını sübut etmir. Buna görə də sənaye məmulatlarının estetik xassələrini onların funksional, gigiyenik, ergonomik əlaqəsindən kənarında qiymətləndirmək olmaz.

Ticarətdə əmtələrin kifayət qədər təklif edilməsində estetik xassələrin əhəmiyyəti artır. Onların çəkisi müxtəlif təyinatlı məmulatlar üçün eyni deyildir. Məsələn, közərmə elektrik lampalarında keyfiyyəti göstərən xassələrin ümumi məcmusunda estetik xassələrin payı azdır, lakin dekorativ vaza kimi məmulatda onların istehlak dəyərini təyin edən estetik xassələr vardır. Estetik səviyyəni xarakterizə edən xassələrin arasında daha çox ümumi xassələri ayırmaq olar ki, buraya məmulatın formasının təyinatına, üslubuna, modasına uyğunluğu, kompozisiya tamlığı, siluet, konstruksiyanın görünən elementlərinə uyğunluğu geniş miqyas; ölçünün proporsionallığı, rəng qamması, kompozisiyada baş və ikinci dərəcəlinin ayrılması, məmulatın xarici əşya mühitinə uyğunluğu, səth keyfiyyəti, ayrı-ayrı hissələrin birləşmə xətti üzrə keyfiyyəti, firma nişanının səlistliyi, qablaşdırmanın keyfiyyəti daxildir.

Məmulatın formasının onun təyinatına uyğunluğu lazımi estetik xassədir. Məmulatın forması məqsədli təyinatı olan məmulatdan ibarət bir amil kimi qəbul edilir. Bu nöqteyi-nəzərdən münasib hesab oluna bilməz, məsələn, bəzi tozsoran şar formalı, maili vəziyyətdə olub, kəmərlidir. Belə forma münasib deyil və məmulatın təyinatı ilə az əlaqədardır.

Müasir məmulatın xarakterik xüsusiyyətləri – sadə yığcam formalı, məmulatın təyinatı ilə əlaqədar olmayan artıq dekorativ elementlərin edilməsi; yüksək keyfiyyətli emal və bəzəndirmə materiallarının rəng və fakturasına görə səliqəli yığılma konstruksiyasının yığcam olmasıdır.

Kompozisiyanın tamlığına əsas elementlərin ayrılması kimi vahid formanın qəbul edilməsi nəzərdə tutulur. Belə ki, televizorun funksionallığını təyin edən konstruktiv elementi onun ekran kinoskopudur. Televizorun qabaq panelində bütün idarəedici dəstələrin yerləşdirilməsi onun kompozisiyasının tamlığını pozur, televizorun vahid tamlığının parçalanmasına səbəb olur. Buna görə də qabaq paneldə onun əsas idarəedici dəstələri yerləşdirilməlidir ki, bunun köməyi ilə kontrastlığı, kinoskopun aydınlığı, səsin hündürlüyü dəyişdirilir. Televizorun qurulması üçün az istifadə olunan dəstəklər, gövdənin yan və ya arxa tərəfində yerləşir. Kompozisiyanın tamlığı həmçinin konstruksiyanın ayrı-ayrı elementlərinin uyğun olması, onların icra etmə xarakterindən asılı olur.

Ayrı-ayrı məmulatla idarəetmə formaları xarici əşya əhatəsinə uyğun olmalı, daha doğrusu, ansambl vahidliyi təşkil etməlidir. Məsələn, mətbəxin bütün əşyaları mebel, soyuducu, qaz, yaxud elektrik plitəsi ölçüsünə görə qarşılıqlı əlaqədə olmalı və mətbəxin sahəsinə tam uyğun olmalıdır.

Estetikliyin lazımlı vasitələrindən biri də rəngdir. O, formanı birləşdirmək, konstruksiyanın ayrı-ayrı elementlərinin ölçülərini artırmaq, yaxud azaltmaq qabiliyyətinə malikdir.

Məmulatlarda forma nişanələri bezikdirici olmamalıdır. İstehlakçının diqqətini cəlb etməlidir.

Firma nişanəsi məmulatı bəzəyən, onun görünən elementi olmalı, formasını tamamlamalıdır.

İnsan şüuru inkişaf etdikcə o, öz qarşısına müəyyən məqsəd qoyaraq öz fəaliyyətinə yararlı münasibət bəslədiyi kimi, getdikcə estetik nöqtəyi-nəzərdən də öz əməyini qiymətləndirməyə başlamışdır. Deməli, tədricən insanın estetik münasibətləri formalaşmağa başlamış və bununla da o, öz sənətkarlıq qabiliyyətini inkişaf etdirmişdir.

Estetik aləmin dərk edilməsində əsas yerlərdən birini incəsənət tutur. İncəsənət insanın mənəvi aləminə hələ uşaq yaşlarından daxil olaraq onu bütün həyatı boyu müşayiət edir. Qədim insanın yaratdığı ən sadə əmək aləti də incəsənətin bu və ya digər sahəsinə aid olmuşdur. Buradan da insanın həqiqətə, o cümlədən təbiətə, əşya mühitinə və incəsənətə estetik münasibətlərinin obyektiv qanunauyğunluqları yaranmışdır ki, bunlar da insanın düşünməsinə, istifadə etmək bacarığına və öyrənməsinə kömək etmişdir.

Estetika yunan sözü (*aisthetikos*) olub, dünyanı hisslərlə qavramaq qabiliyyəti deməkdir. Lakin müasir şəraitdə estetika sözü daha böyük məzmun ifadə edir.

Estetika – fəlsəfənin gerçəkliyin hiss edilməsinin qanunauyğunluqlarını, yaradıcılığın forma və mahiyyətinin gözəllik qanunlarını öyrənən bölməsidir. Baxmayaraq ki, estetika fəlsəfənin daxilində yetişmiş və onunla bərabər inkişaf etmişdir, lakin estetika müstəqil elmdir və onun özünəməxsus vəzifələri vardır.

Bütün elmlər kimi, estetika da ictimai təcrübədən doğur və insanın estetik fəaliyyətini, incəsənətin təcrübəsini, cəmiyyətin gözəllik haqqındakı təsəvvürlərini, estetik tələblərini və təfəkkürünü ümumiləşdirir. O, həqiqi gözəlliyin yalançı gözəllikdən, gözəlliyin əsl mahiyyətini saxtalaşdırmadan seçməyi, həyatda, məişətdə, evdə, ailədə və s. yerlərdə gözəlliyi qiymətləndirməyi öyrədir.

İncəsənət həyat həqiqətini əks etdirərək gözəl və nəcib ideal təbliğ etdiyi üçün onun ümumi inkişaf qanunlarını öyrənmək və öyrətmək də estetikanın vəzifələri sırasına daxildir.

Estetikanın tarixi bir neçə əsri əhatə etmiş, bu zaman ərzində ona münasibət və onun fəlsəfi biliklərdə yeri dəfələrlə dəyişmişdir. Estetikanın predmeti və məzmununun müəyyənləşdirilməsinə fundamental yanaşma hələ antik dövrə təsadüf edir.

Estetika ilk dövrlərdə dünya mənzərəsinin bir elementi kimi yaranmışdır. Yunan natur filosoflarının və pifaqorçuların fəlsəfi fikirlərində onun yeri bu cür idi.

Dünyanın dərk edilməsinin estetik metodunun xüsusiyyətləri. Estetikada dərk etmə və məntiqi biliklər üçün başlanğıc mərhələ kimi baxılan qnoseologiyadan fərqli olaraq hissiyyatlı dərk etmə əsas məqsəddir. Estetika ona özü-özlüyündə qiymətli kimi baxır. Estetikliyin əsas əlaməti odur ki, hissiyyatlı dərk etmə onu anlamadan həyata keçir. Dərk etmə fəaliyyətinin bu növü duyma və ya seyretmə adlanır. Bu əşyanın duyulmasıdır ki, öz-özlüyündə bu estetik həzz almaq və ya həzz almamaq kimi xüsusi hisslər yarada bilər.

Estetik həzz almanın kökündə əşyalarda formanın məqsədəuyğunluğu, daha doğrusu, əşyanın hər hansı bir daxili məqsədə, daxili təbiətə uyğunluğu durur. Xarici görünüşcə bu məqsədəuyğunluq ayrı-ayrı hissələrin bütövə mütənasibliyi və ya çalarların harmonik uzlaşması kimi çıxış edə bilər. Formanın bu cür məqsədəuyğunluğu nə qədər tam ifadə olunmuşdursa, o, bizdə bir o qədər çox məmnunluq hissi yaradır və bizə bir o qədər gözəl görünür.

Məmulatların istehlak xassələrinin daha dərin öyrənilməsi və bilavasitə yaxşılaşdırılması əmtəəşünas-ekspertlərin əsas və başlıca vəzifəsidir. Ticarət təşkilatlarına lazımi keyfiyyət göstəricilərinə malik malların daxil olması əmtəəşünasların fəaliyyət dairəsindən çox asılıdır. Əmtəəşünas-ekspertlər nəinki məmulatların keyfiyyətinə nəzarət etməli, eyni zamanda o, yaxşı zövqlərin təşviqatçısı və insanı əhatə edən əşya mühitinin formalaşmasının təşkilində bacarıqlı mütəxəssis olmalıdır. Bununla yanaşı, onlar ticarət sferasına müasir zövqlərə uyğun gəlməyən məmulatların daxil olmasının

qarşısını almalı, yığılıb qalan və tələbata uyğun gəlməyən məmulatların aradan götürülməsinə nail olmalıdır.

İstehlak mallarına bir neçə vacib tələblər qoyulur. Belə tələblərə sosioloji, funksional, ergonomik, gigiyenik, estetik, texnoloji, etibarlılıq, uzunömürlülük, iqtisadi və s. tələblər daxil edilir. Bunların içərisində estetik tələblərin həlledici rolu vardır. Hal-hazırda əmtəəşünaslıqda estetik tələblərin tam mənada qiymətləndirilməsi lazımi səviyyədə deyildir. Odur ki, bu dərslərdə məmulatların estetik xassələrini formalaşdıran əsas amillərdən, onun gözəlliyindən, estetik qiymətləndirmənin kateqoriyaları və kriteriyasından bəhs olunacaqdır.

I NƏZƏRİ HİSSƏ

I.1. İstehlak mallarının estetik xassələrinin qiymətləndirilməsində texniki estetikanın rolu

İstehlak mallarının estetik xassələrinin qiymətləndirilməsində və bu xassənin məmulatın kompleks keyfiyyəti tərkibində formalaşması kriteriyasının təhlil edilməsində texniki estetikanın çox böyük rolu vardır. Texniki estetika cavan və daha sürətlə inkişaf edən elm sahəsi olub, bədii konstruksiyalaşdırmanın sosioloji məsələlərini formalaşdırır, adamların maddi və mədəni tələbatını ödəyən və onları bilavasitə əhatə edən əşya mühitinin kompleks qaydada formalaşması prinsipini işləyib hazırlayır. Texniki estetika, eyni zamanda dizaynın sosioloji, iqtisadi, estetik, erqonomik, texniki cəhətlərini nəzərə almaqla, həm də bədii konstruksiyalaşdırma metodunu işləyib hazırlayır.

Bu gənc elm əmtəəşünas-ekspertlərə çox böyük kömək göstərə bilər. Belə ki, bu elmin əsas prinsipləri istehlak mallarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinə yanaşmanın yeni qaydalarını özündə əks etdirir. Nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, bu və ya digər məmulatın keyfiyyəti mühəndis və dizaynerlərin (rəssam-konstruktorların) qüvvəsi ilə istehsal olunacaq məmulatın kompleks layihəsi hazırlanan zaman formalaşdırılır.

Texniki estetikanın prinsiplərini öyrənərkən əmtəəşünaslar və ekspertlər malların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində hərtərəfli dərin biliyə malik olur, istehlak mallarının keyfiyyətinin dövlət attestasiyasında iştirak edə bilər və nəticədə dünya miqyasında ən yaxşı mal nümunəsi səviyyəsini ödəyə bilən kütləvi halda buraxılan məhsul istehsalının mənimsənilməsinə kömək edə bilər. Bütün bunlardan göründüyü kimi, əhalinin mədəni tələbatının tam surətdə ödənilməsində və istehsal olunan malların keyfiyyət səviyyəsinin sistematik olaraq yüksəldilməsində əmtəəşünas-ekspertlərin də xüsusi rolu vardır.

Məlumdur ki, cəmiyyət quruculuğunda estetik tərbiyənin də rolu böyükdür. Cəmiyyətin maddi və mənəvi sərvətlərinin yığılması, bununla

əlaqədar xalqın durmadan artan bütün müxtəlif tələbatının ödənilməsi hər bir şəxsiyyətin yaradıcılıq söylərindən çox asılıdır ki, bu da həyat tərzinin əsas prinsiplərindən irəli gəlir. Yeni şəxsiyyətin müasir ruhda formalaşması kollektiv əmək prosesində təşəkkül tapır. İnsan psixologiyasının dəyişilməsi və cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrinin inkişafı əməkçi insanların bilavasitə yaradıcılıq söylərindən, onların qabiliyyətinin inkişafından və xüsusilə mədəniyyətindən çox asılıdır.

Cəmiyyət və gözəllik bir-birindən ayrılmazdır. Təsadüfi deyildir ki, estetika sözü hazırda daha geniş yayılmışdır. Estetik fəaliyyət insanın həyat tərzində, məişətində, xüsusilə zəhmətində daha çox təzahür edir. Müasir cəmiyyətimizdə estetik mədəniyyətin əsas tərkib hissələrindən ən vacibi zəhmətdir, zəhmətin və yaxud əməyin gözəlliyidir. İnsan əmək prosesində, maddi və mənəvi nemətlər yaratmaq prosesində «gözəllik qanunlarına» əməl etməklə öz zəhmətində, öz əməyində bədiiliyi inkişaf etdirir. Biz bədii özfəaliyyət və peşəkar incəsənətin inkişafından, bədiiliyin əməyə və istehsalata tətbiqindən, zəhmətkeşlərin mənəvi mədəniyyətə olan yüksək həvəsindən danışarkən, estetika sözünü geniş mənada işlədirik.

Estetik mədəniyyətin yüksəlişi insanların gözəllik anlayışlarından, gözəlliyi dərk etmək və qavramaq, həyatda və incəsənət əsərlərində əks etdirmək qabiliyyətindən asılıdır. Lakin estetik tərbiyə insana təkcə muzeylərdə cəmləşdirilmiş sənət nümunələrini başa düşməkdə, şəkillərin və heykəllərin, geyim məmulatlarının və s. əşyaların ideya-bədii qiymətini müəyyənləşdirməkdə kömək etmir. Estetik tərbiyə həm də həyatın və təbiətin gözəlliyini dərk etməkdə, gözəl əşyalardan zövq almaqda insanlarda həvəs yaradır. Bütün bunların nəticəsində isə insan özü də gözəllik qanunlarından istifadə edərək, hər bir sahədə gözəllik yaratmağa çalışır.

Bütün peşə və yaşa məxsus olan adamlar estetika ilə maraqlanırlar, estetik ləzzətdən qidalanmağa çalışırlar. Hər bir addımda bizi əhatə edən əşya və hadisələrə verilən siyasi, əxlaqi, fəlsəfi qiymətlərlə yanaşı, «gözəl», «qəşəng», «xoşagələn», «yararsız» və s. estetik cəhətdən verilmiş

qiymətləndirmədən də istifadə edirik. Odur ki, istər bu qiymətlərdə və istərsə də həmin qiymətlər vasitəsilə insan dünyada öz estetik münasibətini bildirir.

Elmi-texniki tərəqqi şəraitində insanların yaradıcı bədii istedadları durmadan inkişaf edir və bu prosesdə bədiiyin, gözəlliyin maddi istehsalə keçməsi artıq obyektiv bir meyl şəklini almışdır. Mütəxəssislər tərəfindən əsaslandırılmışdır ki, bədiiilik əməyə daha çox ilham verəcək, məişəti zənginləşdirəcək və insanı nəcibləşdirəcəkdir. Odur ki, maddi rifah halının və mədəni-məişət şəraitinin yaxşılaşması və elmi-texniki səviyyəsinin yüksəlməsi ilə əlaqədar olaraq adamlar həyatın, istehsalın daim «estetikləşməsi» tələbini irəli sürürlər.

Texniki estetikə – sintetik bir elm kimi humanitar və təbiət elmlərinin, texnika və incəsənətin, iqtisadiyyat, sosiologiya, fiziologiya və hətta gigiyenanın nailiyyətlərinə belə əsaslanır. Ona görə də texniki estetikənin qarşıya qoyduğu fəlsəfi problemlər get-gedə mütəxəssisləri – memarları, sənətkarları, əmtəəşünasları, ekspertləri, tibb işçilərini, dizaynerləri və s. mütəxəssisləri daha çox məşğul olmağa vadar edir. Heç də təsadüfi deyildir ki, istehsal prosesində baş verən bəzi nöqsanların aradan qaldırılmasında, əmək sərfinə, vaxta qənaət edilməsində, əməyin insanda sevinc hissi oyatmasında texniki estetikə elmi həlledici rol oynayır.

Texniki estetikə bədii yaradıcılığın yeni növü sayılan sənaye incəsənətinin nəzəriyyəsi sayılaraq, onun vəzifələrini praktiki qaydada bədii layihələşdirmə və konstruksiyalaşdırma metodu ilə həyata keçirir. Odur ki, son illərdə estetikənin, xüsusilə də texniki estetikənin fəaliyyət dairəsi daha da genişləndirilmişdir. Texniki estetikənin istehlak mallarının istehsalında da xüsusi əhəmiyyəti vardır. Estetikə eyni zamanda məişətimizə də daha geniş daxil olmağa başlamışdır ki, insanların estetik tələbləri günü-gündən artır. Onlar öz öhdələrində olan hər bir əşyaları öz tələblərinə və zövqlərinə uyğunlaşdırmağa çalışırlar. Bu onu göstərir ki, insanların məişətdə davranışı onların mədəniyyətinin, zehni və mənəvi tələbatının, estetik zövqünün, adət, ənənə və vərdislərin geniş təzahürüdür.

«İnsan öz təbiəti etibarilə sənətkardır». İnsan həmişə və hər yerdə gözəlliyə, zərifliyə, ahəngdarlığa can atır. Lakin bu, heç də o demək deyildir ki, gözəlliyi başa düşmək, dərk etmək öz-özünə yaranır. İnsan dünyaya gələn vaxtdan onda dünyaya qarşı bədii münasibət bəsləmək qabiliyyəti inkişaf edir.

Yüksək estetik mədəniyyətə malik olan insan bilavasitə ictimai münasibətlərin təkmilləşməsi və inkişafı prosesində yetişir. Belə ki, bu münasibətlər həyatımızın hər bir sahəsində davranış normalarının geniş tətbiq olunmasını, ümumxalq mədəniyyətinin fəal surətdə yaradılmasını tələb edir. Lakin bu, heç də o demək deyildir ki, ətraf aləmin gözəlliyinin tam mənada qavranılması və dərk edilməsi öz-özünə yaranır. Bunu hər bir insan bacarıqla və daima özündə tərbiyələndirməlidir. Bu mənada xarici mühit mədəniyyəti təkrar mədəniyyətdir, lakin heç kəs deyə bilməz ki, bu, əhəmiyyətsiz bir əlamətdir. Bir qayda olaraq, xarici mühit öz növbəsində daxili aləmə əsaslı surətdə təsir göstərir, forma məzmunu ilə sıx surətdə bağlıdır və hətta yeri gəldikdə ondan çox asılıdır. İnsanın xarici görkəminə görə onun varlığını, onu əhatə edən əşya mühitinə görə yaşayış tərzinin mahiyyətini mühakimə etmək olar. Buna görə də estetik mədəniyyətdən danışarkən, biz yalnız gözəl əşyaları və onun cazibədarlığını nəzərdə tutmalıyıq. Estetik mədəniyyət tarixi məfhumdur ki, insanın təcrübəvi fəaliyyətindəki estetik mühakimələrin ümumi səviyyəsi barəsində bizə ətraflı məlumat verir. Estetik mədəniyyət tarixən yaranır, özü də bu, nəinki insanın öz həyatını təmin etmək cəhdi ilə, eyni zamanda insan həyatının mənəvi, fərəhli, zövqlü, sevincli qaydada təmin olunması ilə bağlıdır.

Bədii mədəniyyət estetik mədəniyyətin özəyi olmuş və yenə də qalmaqdadır. Buna görə yox ki, incəsənət həqiqətə qarşı, gerçəkliyə qarşı insanda estetik münasibətləri formalaşdırır, cəmiyyətin gələcək estetik mədəniyyətini müəyyənləşdirir. İncəsənət həyatı idrakın və adamların tərbiyəsinin qüdrətli vasitəsidir. Odur ki, insanın gerçəkliyə estetik münasibətində incəsənət xüsusi yer tutur. Ona görə ki, ictimai şüurun və insan

fəaliyyətinin bu formasının əsas məzmununu, başlıca rolunu həyatın bədii- obrazlı surətdə dərk olunması, gözəllik qanunları üzrə yaradıcılıq təşkil edir.

Müxtəlif sahələrdə insanın gerçəkliyə estetik münasibətləri arasındakı əlaqələr dərinləşdikcə, xüsusilə məişət əşyalarına olan estetik münasibət inkişaf etdikcə incəsənətin ictimai əhəmiyyəti məhdudlaşmır, əksinə cəmiyyətin estetik mədəniyyətinin daha da yüksəlməsinə şərait yaradır.

Estetik mədəniyyət həyat tərzinə və müasir istehsal müəssisələrinə daha dərin nüfuz etməkdədir. Bizim gözlərimiz önündə insanı əhatə edən əşya mühitinə qarşı olan tələbat necə dəyişirsə, bununla yanaşı estetik tələbat da durmadan dəyişir.

Maddi nemətlər istehsal edən insan təbiətə fəaliyyət mühiti kimi yanaşır, gözəllik qanunauyğunluqları əsasında onu dəyişdirir, yeniləşdirir. Təbiət materiallarını dəyişib yenisini yaradarkən, insan özü də təkmilləşir, kamilləşir. İnsan təbiətə təsir göstərməklə onun sirrlərini öyrənir, ondan ətraf aləmi dəyişdirmək sahəsində geniş istifadə etməyə çalışır. Bütün bunlar da bir növ estetik tələbata çevrilir. Estetik tələbat da həqiqətə, nəciblik və ədalətə olan cəhd kimi, ali mənəvi tələbata aiddir. Hətta vaxtilə insanın yaratdığı balta, cəhrə, araba, çəkic və s. kimi əşyalar insanda nəinki bütöv xarakter, yəni maddi deyil, həm də mənəvi xarakter daşımağa başlamışdır. Bununla da insan əşyaları gözəllik nöqtəyi-nəzərdən qiymətləndirməyi öyrənmişdir.

İctimai istehsal cəmiyyətlə təbiət arasındakı qarşılıqlı təsirdə həlledici şərt sayılır. İnsan məhz əməyi ilə şüurlu və məqsədəuyğun şəkildə təbiətə təsir göstərir, yeni formalı və yeni keyfiyyət göstəricilərinə malik əşyalar hazırlayır. Bununla bərabər, insan tərəfindən yaradılan süni əşya mühitinin müəyyən bir qismi insan üçün təbii sayılır. Əşya bir növ insan üçün əmək alətinə çevrilir, onun məişətini maddiləşdirir, istirahətini təmin edir, hətta bəzi texniki vəsaitlər insanı başqaları ilə əlaqələndirir, insanla xarici mühit arasında keçid əlaqəsi rolunu oynayır. Bundan başqa əşya mühiti istehlak potensialının ən dəqiq obyektə sayılmaqla ailənin sosial hüququ və ictimai fəaliyyətini də müəyyənləşdirir. Daha doğrusu, əşya mühiti həyat tərzinin maddiləşdirilmiş

formasına çevrilmiş olur. Burada estetik mədəniyyət bizi maraqlandıran mənada artıq başa çatmış olur və məişətin mədəniyyətinin yeni mərhələsinə qədəm qoyur. Bu yaxınlara qədər estetik mədəniyyətdən kənar qalmış əşyalar tədricən bu sferaya daxil olmağa başlamışdır. Əşyalar artıq insanın estetik dünyagörüşünün formalaşmasında aktiv iştirak etməyə başlayır və insanın əşya mühitinə olan estetik münasibətini daha da artırır. Məişətin estetik mədəniyyəti lazımi çərçivədən çıxmaq şərti ilə mənəvi əhəmiyyəti olan yeni amillərin yaranmasına imkan verir. Bu, o deməkdir ki, bədii məmulatlar keyfiyyətinə tam uyğun gələn yeni keyfiyyət göstəricili sənaye məhsulları sənaye incəsənətinə çevrilir. Yəni əşya və yaxud məmulat texniki layihə əsaslarını pozmaq şərti ilə özünün funksional təyinatını saxlaya bilər, özünün estetik mahiyyətini və formal sisteminin estetik həqiqətini tapmış olur. Buna görə də estetik mədəniyyətin əlamətlərini hər bir əşya özündə əks etdirə bilər. İncəsənət əsərləri və istehlak malları öz-özlüyündə necə gözəl olsalar da, bunlar arasında müəyyən fərqli cəhətlər vardır. Buradan göründüyü kimi, cəmiyyətin müvəffəqiyyətli inkişafı elə bir şəraitə gətirib çıxaracaq ki, burada bütün əşya mühiti gözəllik keyfiyyətinə malik olacaq. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, mühitin bütün elementləri incəsənət məhsulları olacaqdır.

I.2. İnsanı əhatə edən əşya mühitinin gözəllik qanunauyğunluqları şərcivəsi daxilində ümumi formalaşma prinsipləri

Estetika insanı əhatə edən əşya mühitinin gözəllik qanunauyğunluqları şərcivəsi daxilində ümumi formalaşması prinsipini öyrənir. İstehlak mallarının estetikası müasir qaydada məişət əşyası mühitini insaniləşdirir. Əşya yığımının müvəffəqiyyətli qaydada estetik nöqtəyi-nəzərdən təşkil edilməsi ona əsaslanır ki, bunlarla bağlı olan kompleks problemlər artıq uzun müddətdir ki, fəlsəfənin, sosiologiyanın, psixologiyanın, estetikanın, incəsənətşünaslığın diqqət mərkəzində durmuş və indi isə əmtəəşünaslıq elminin diqqət mərkəzində durmağa başlamışdır.

Baxmayaraq ki, formanın və onun rəng tərtibatının cəlbediciliyi estetikanın tərkib elementlərindən biri sayılır, lakin hələlik bu element bu və ya digər qrupa daxil olan məmulatların estetikası haqqında tam təsəvvür yarada bilmir.

İstehlakçıların müasir tələblərinə qarşı verilən diqqət problem xarakteri daşımaqla ön plana çəkilməlidir. Buna görə də əmtəəşünas-ekspertlər, bir qayda olaraq yadda saxlamalıdırlar ki, əvvəla məmulatın, materialların, müasir texnologiyanın, istehsalın iqtisadi səmərəliliyinin inkişaf səviyyəsini bilmədən istehlak mallarının estetikasını da bilmək olmaz, olsa da bu, abstrakt xarakterli ola bilər və praktiki fikirlərdən tamamilə uzaqlaşar. Odur ki, bu məsələni dərinləndirən mənimsəmək üçün, birincisi fənnin texniki-iqtisadi cəhətlərini öyrənmək lazımdır. İkincisi, məmulatın son dərəcə insan bədənində uyğunluğu məsələsi əmtəəşünaslardan anatomik, fizioloji, psixoloji bilikləri tələb edir ki, bunlar da insanın həyat fəaliyyəti zamanı onun bütün davranışları ilə sıx surətdə bağlıdır. Üçüncüsü, incəsənətşünaslıq elmləri ilə çox yaxından tanış olmaq lazımdır. Çünki layihələşdirməyə proporsiya, sahə nisbəti, kompozisiya, ritm, simmetriyalılıq, rəng tərtibatı və s. kimi əlamətlər elə incəsənətdən keçib. Bütün bunlar ticarət sferasında fəaliyyət göstərən

işçilərə imkan verir ki, malların istehlak xassələrinin yaxşılaşdırılması, əhalinin estetik zövqlərinin formalaşması barəsində tələblərin yerinə yetirilməsində məsuliyyəti daha da artırınsınlar.

Keyfiyyət problemini çox geniş mənada başa düşürük. Bu problem bütün təsərrüfat sahələrini əhatə edir. Yüksək keyfiyyət – əmək və material ehtiyatlarını, məxaric imkanları səviyyəsini qorumaq və yekun etibarilə ictimaiyyətin tələbinin tam qaydada ödənilməsi deməkdir. Bu sahədə əmtəəşünas-ekspertlərin öhdəsinə çox böyük vəzifələr düşür.

Malların estetik xassələrinin əhəmiyyəti barədə görkəmli əmtəəşünas-alimlər yüksək fikirlərdə olmuşlar. Belə ki, professor N.A.Klassen yazır: «Əmtəəşünas istehlakçıların zövqünün formalaşdırılması sahəsində yorulmadan mübarizə aparmalıdır, eyni zamanda malların bədii tərtibatının, modasının, üslubunun, formasının təhlil edilməsi keyfiyyətin öyrənilməsində xüsusi əhəmiyyətə malikdir». Professor N.A.Arxañgelski malların əsas keyfiyyət göstəricilərindən danışarkən birbaşa göstərir ki, malların xarici tərtibatı yüksək estetik tələblərə cavab verməlidir. Professorlardan N.S.Alekseev, V.Q.Zaytsev, G.İ.Kutyenin, S.S.Polladov öz əsərlərində göstərmişlər ki, «ticarətə lazımi səviyyədə mallar göndərilməsi sayəsində estetik xassələrin əhəmiyyəti daha da artır», «malların estetik xassələrinin funksional, gigiyenik, ergonomik tələblərdən kənarında, əlaqəsiz qiymətləndirmək olmaz».

Buradan göründüyü kimi, malların istehlak xassələrinin öyrənilməsi, özü də estetik xassələrin dərinədən və bacarıqla əlaqəli surətdə təhlil edilməsi, bilavasitə əmtəəşünas-ekspertlərin əsas vəzifəsidir. Ticarət təşkilatlarına yüksək keyfiyyət göstəricilərinə malik olan məmulatların daxil olması, habelə keyfiyyətsiz, müasir modanın istiqamətlərinə cavab verə bilməyən mal buraxılışının qarşısının vaxtılı-vaxtında alınması kimi məsələlərin həlli bu kursların fəaliyyət dairəsindən çox asılıdır. Əmtəəşünas kadrları nəinki məmulatların keyfiyyətinə nəzarət etməlidir, eyni zamanda o, ən yaxşı zövqlərin təşviqatçısı olmalı, insanı əhatə edən əşya mühitinin

formalaşmasının təşkilində ən bacarıqlı mütəxəssis kimi özünü göstərməlidir. Mal dövriyyəsi sferasında müasir estetik zövqlərə cavab verməyən yığılıb qalmış məmulatların aradan götürülməsinə çalışmalıdır.

Göründüyü kimi, əmtəəşünaslıq elminin estetik aspekti malların istehlak edilməsinin obyektiv dialektikasında özünü tam surətdə büruzə verə bilər. Əmtəəşünaslıq elmində malların estetik xassələrinin öyrənilməsinin vacibliyi çoxdandır ki, dərslük müəlliflərini, proqramı tərtib edənləri və hətta ticarət işçilərini özünə cəlb etmişdir. Lakin hal-hazırda bu məsələnin nəzəri cəhətdən dərindən təhlil edilməsi, əsaslandırılması praktiki cəhətdən həll edilməsi müasir tələbin səviyyəsindən bir qədər qıraqda qalıb. Əlbəttə, ümumi halda nisbi olaraq bu və ya digər mallara qarşı qoyulan estetik xassələrin öyrənilməsi heç də bu problemin həll edilməsi deyil. Odur ki, gözəllik və onun tərkibinə daxil olan elementlərlə, yəni harmoniklik, forma, tənəsüblük, simmetriyalılıq, ritm, rəng həlli, kompozisiya həlli, əşyalarda rəng qamması və s. kimi amillərlə yaxından tanış olmaq malların estetik xassələrinin obyektiv qiymətləndirilməsinə imkan yarada bilər.

Estetik zövq – insanın təbiətin və cəmiyyətin predmet və hadisələrinin estetik xüsusiyyətlərini anlamaq və qiymətləndirmək qabiliyyətidir. Estetik zövq insanı gerçəkliyə, estetik keyfiyyətlərin zənginliyinə ictimai praktika prosesində gözəllik, eybəcərlik, komiklik, faciəvilik və s. kimi təsəvvürlər mövqeyindən verdiyi qiyməti ifadə edir.

İlkin olaraq, estetik zövqü hər hansı bir əşyanın gözəl olub-olmaması barədə mühakimə yürütmək qabiliyyəti kimi müəyyən etmək olar. Estetik zövq kateqoriyası ilə incəsənətin fəlsəfi nəzəriyyəsinin bir neçə çox mürəkkəb sualı əlaqəlidir. Hər şeydən əvvəl, bu, estetik zövqün əsaslandırılmasıdır. Əşyanın gözəlliyi barədə sual verdikdə bizim üçün və ya başqası üçün bu əşyanın əhəmiyyətini nəzərdə tuturuq, biz onun öz-özlüyündə necə olması, bizim təmənnəsiz qavrayışımıza, seyrimizə təqdim olunduğu şəklinə qiymət veririk. Əşyanı gözəl adlandırmaqla, biz özümüzün bu əşyadan tamamilə asılı olmadığımızı, təmənnəsizliyimizi nəzərə çatdırırıq. Gözəllik barədə

mülahizələrə maraq qatıldıqda bu, artıq obyektiv fikir deyildir və mülahizə estetik deyildir.

Ətrafdakı gerçəkliyə qiymət vermək üçün insan birinci növbədə estetik zövqə malik olmalıdır. Materialist estetikaya görə zövq məqsədəuyğun hadisə və əşyaları estetik baxımdan hisslər vasitəsilə fərqləndirmək deməkdir. Estetik zövq – şəxsiyyət üçün nisbətən davamlı xassə olub, insanın daxili aləmində estetik informasiya norması olmaqla elə paylanır ki, belə paylanma insanın estetik qiymətləndirilməsi üçün kriteriya sayılır.

İnsan və əmək bir-birindən ayrılmaz olduğu kimi, insan və gözəllik də bir-birindən ayrılmazdır. İnsanların gözəllik haqqında təsəvvürlərinin qədim tarixi vardır.

İnsan şüuru inkişaf etdikcə, o, öz qarşısına müəyyən məqsəd qoyub, onu həyata keçirdikcə, öz fəaliyyətinə yararlı münasibət bəslədikcə tədricən öz əməyinə estetik baxımdan da yanaşır və qiymət verir. Bu cəhət, xüsusilə onların yaratdıqları əmək alətlərinin formasında, onların üzərinə salınmış naxışlarda daha aydın hiss olunur. Daşdan, ağacdən, sümükdən ov və əmək alətləri düzəldən qədim insanlar onların kəsərli, məqsədəuyğun olması üçün dəstəyini münasib və rahat, uclarını iti edir, eyni zamanda onun gövdəsini də müxtəlif formalarda bəzəməklə xoşagələn hallara salmağa çalışmışlar. Beləliklə də, insanlarda forma gözəlliyi, harmoniklik, ritm, proporsiyalılıq, simmetriyalılıq, ölçü qaydaları və s. kimi elementar hisslər formalaşmağa başlamışdır.

Gözəllik insanı əhatə edən əşya mühitində – istehlak mallarının yığılmasında yaşayır. Bu gözəllik əməkçi insanın əşya üzərində çalışarkən düşüncəli və məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində yarandıqlar. İnsan yaratdığı hər bir predmetə baxarkən, öz aqlının gücündən və öz əllərinin işinin yekunundan həzz alır, nəyə qabil olduğuna onda inam yaranır. Məharətlə düzəltdiyi hər bir əşyada insan özünü, öz əllərinin və beyninin işini dərk edir. Yaratdığı bu aləm sanki onun üçün ikinci təbiət olur. İnsanın bu aləmdə əks olunmuş gücü və qabiliyyəti onda iftixar və heyranlıq hissi doğurur.

II TƏCRÜBİ HİSSƏ

II.1. Mədəni malların estetik xassələrinin göstəriciləri

Mədəni-məişət və təsərrüfat təyinatlı əmtəələr insanların gündəlik tələbatını ödəməklə yanaşı, həm də bədii ifadə formasına görə də gözəl olmalıdır. Əsas tələb «məmulat-qablaşdırma-müşayiətedici sənədlər» kompleksinin estetik xassələrinə verilir.

Bütün təsərrüfat və mədəni-məişət malları üçün estetik xassələrin aşağıdakı göstəriciləri əhəmiyyətlidir: ifadəlilik, formanın səmərəliliyi, kompozisiya bütövlüyü, istehsal işinin mükəmməlliyi və xarici görünüşün sabitliyi. Lakin müxtəlif təyinatlı əmtəələr üçün estetik xassələrin ayrı-ayrı göstəricilərinin sanballığı eyni deyildir. Dekorativ məmulatlar, hədiyyə malları, qonaq otağı mebelləri üçün kompozisiya bütövlüyünün və ifadəliliyin, məlumatlılığın (təbii ki, yüksək keyfiyyətli hazırlanma zamanı) əhəmiyyəti böyükdür. Texniki təyinatlı malların estetik xassələri arasında üstünlük formanın səmərəliliyinə verilməlidir.

Müasir dizaynın istiqamətlərindən biri də minimalizmdir. Bu istiqamətin xüsusiyyəti barədə italyan dizayneri Pyero Lissoni belə demişdir: «Prinsipcə mənə hətta bir stul, stol, bir mühafizə sistemi və ya bir lampa forması düşünmək lazım gəldikdə, mən əvvəlcə ətraf mühiti moelləşdirirəm... Mənim üçün ən yaxşı məhsullar – heç bir artıq detallı olmayan əşyalardır... Heç bir detallı olmayan əşya trızlaşmışdır, onun nisbətləri mükəmməldir. Forma mütləq olaraq görüntü üçündür... Mən əla ifadə fikirləşdim! Zəriflik küysüz olmalıdır. Qızıl suyuna salma, çirkli naxışlar, lazım olmayan ağaclar – bu kifayətdir ki, zərifliklə bir araya sığmır. Bütün küylülər səviyyətsizdir».

Müasir dizayn barədə digər bir fikri məşhur rus rəssamı Mixail Şemyakin bildirmişdir: «Məni yeni əşyalar qıcıqlandırır. Müasir əşyalar çox narahatdır. Həm də zövqsüzdür. Mən hətta belə bir aforizm də fikirləşmişəm – əşya zövqsüzdür, lakin narahatdır. Stollar başa düşülməyən əyri-üyrü ayaqlar üzərindədir. Mizin şüşədən olan üst layı – onlar məndə dəhşətli qıcıq yaradır

və özlərində hansısa bir təhlükə daşıyır: şüuraltı olaraq siz həmişə yada salırsınız ki, şüşənin üzərinə yığıla bilərsiniz, onu sındıraraq yaralana bilərsiniz. Ağac, döymə metal, bürünc, mis, bir sözlə təbiiliklə seçilənlər, bunları sevirəm. Plastik kütləni görməyə gözümlə belə yoxdur. O, məndə sadəcə olaraq fizioloji ikrah hissi yaradır. Primitiv, barmaqdan sovrulmuş dizayner formalarını sevmirəm, burada bəsitlik minimalizm kimi təqdim olunur».

Dizayn nəzəriyyəçisi və praktiki Aksel Ven iddia edir ki, hazırda dünyada paralel olaraq inkişaf edən üç eyni hüquqlu üslub mövcuddur: klassik (ənənələrə əsaslanan), avanqard (urbanistik) və kantri. Dizaynerin fikrincə gələcəkdə kantri istiqamətində etnodizayn, Afrika təsirləri üstünlük təşkil edəcək və həmçinin də Şərqi Asiya motivləri, asketizm də keçərli olacaq.

Məişət radioelektron cihazların estetik xassələri. Məişət radioelektron cihazlarının xarici görkəminin və bədii obrazının layihələndirilməsi zamanı texniki, istismar, texnoloji və digər faktorlar nəzərə alınır. Bütün bunlar sosiologiya, radiotexnika, elektronika, ergonomika, arxitektura, texniki estetika, texnologiya, istehsalatın təşkili və iqtisadiyyat kimi elm sahələri üzrə biliklər tələb edən müxtəlif məsələlərin həllini vacib edir. Cihazların və ya onların kompleksinin yaradılmasında dizaynerin rəhbərlik etdiyi müxtəlif mütəxəssislər iştirak edirlər və o, öz yaradıcılığında onların tədqiqatlarının nəticələrindən istifadə edərək cihazlara estetik cəhətdən mükəmməl görünüş verir. Cihazların xarici görkəmi cəmiyyətin sosial-mədəni və elmi-texniki nailiyyətlərini, onun estetik ideallarını əks etdirir.

Yaşayış sahəsi interyerində məişət radioelektron cihazı dekorativ və təsviri incəsənət əsərləri ilə rəqabətə girməməli, ancaq onlar üçün sakit fon və ya onların özlərini göstərmək üçün qonşuluq yaratmalıdır. Cihazın bədii-konstruktor dəyəri tam qüvvəsi ilə insanla təmasda müəyyənləşir. Məişət radioelektron cihazlarının ayrı-ayrı qurğuları dizayner tərəfindən ümumi əşya ansamblının ayrı-ayrı komponenti kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Məişət radioelektron cihazlarının bədii-konstruktor həllinə yaşayış sahəsinin arxitekturası və onun avadanlıqlaşdırılmasının böyük təsiri vardır.

İlk radioqəbuledicilər və televizorlar öz görkəmləri ilə mebel əşyalarını xatırladırdı. Radioelektron cihazlarının gövdələrinin bahalı ağac növləri ilə hazırlanması texnologiyası mebelin hazırlanması texnologiyasını təkrar edirdi. Lövhlərin qalınlığı, onların künclərdə birləşməsi, əyilmə fanerlər, fiqurlu ağac pofillər, oyma-naxış bəzəklər və digər işlər çox vaxt əllə görülürdü. Məsələn, 1950-ci illərdə radioelektron cihazların bütün növlərinin örtük formaları yumşaq, axarlı idi ki, bu da o dövrdəki sənaye məmulatlarının və mebellərin formalarına uyğun idi. Bu, onların istehsal texnologiyasını əhəmiyyətli dərəcədə mürəkkəbləşdirirdi. Ağac emalı müəssisələrinin yığılma elementlərdən mebel hazırlanmasına keçid onlara dürüst düzbucaqlı forma verdi. Həmin dövrün mebelləri şaquli inkişaf arxitektura kompozisiyasına malik idi, sonrakı 1960-cı illərdə isə üfüqi inkişafa keçid özünü radioelektron cihazların gövdə formasında da göstərirdi. «Mebel üslubu» 1970-ci illərdə də böyük ölçülü əşyalarda, məsələn, iri ekranlı televizorlarda və akustik səs qutularında qalmaqda davam edirdi.

1970-1980-ci illər ərzində mebel əşyası görkəmində deyil, məlumatların qəbulu və emalı funksiyasını yerinə yetirən cihazlar (cihaz üslubu) şəklində modellərin yaradılması meylləri özünü göstərməyə başladı. Bu halda cihazların forması mebelin üslubundan asılı olmayaraq, funksional qovşaqların dəstləşdirilməsinin məqsədəuyğunluğuna və materialın imkanına uyğun hazırlayırdılar. Bu elektron cihazlar artıq interyerdə mebelin elementi kimi görünürdülər. Onlar elektron saat, kalkulyator, soyuducu, telefon qurğusu və ya digər məişət əşyası kimi istənilən üslublu mebellə avadanlıqlaşdırılmış interyerdə yerləşə bilirdilər.

Dizaynerlər onların xarici görkəminin sadələşməsindən çəkinərək cihazların ön panellərinin üzərini çoxsaylı idarəetmə və indikasiya elementləri ilə təchiz edirdilər. Bununla da müəlliflər alıcıları əmin etməyə çalışırdılar ki, cihaz mürəkkəbdir, daha doğrusu yüksək parametrlili və bahalıdır.

1990-cı illərin ikinci yarısından etibarən məişət radioelektron cihazlarının, xüsusən də televizorların tərtibatı «monitor üslubu» ilə

səciyyələndir. Bu üslubda cihazın ön hissəsi kineskopun ekranından ibarət olur və idarəetmə paneli maksimal dərəcədə sadə tərtib edilir. Səsgücləndiricilərin başlıqları bu cür dizayn zamanı yan və bəzən də yuxarı hissəyə çıxışla yerləşdirilir. Kineskopun ekranı yanında çoxsaylı idarəetmə düymələrinin və dəstəklərinin olmaması cihazın avtomatika ilə təchiz edildiyini, ölçüləri ekranın ölçüsünə uyğun olan şassinin kompakt dəstləşdirilməsi isə radioelektron blokların çox kiçik – miniatür olmasını göstərir. Nəticədə cihaz ön paneldə ancaq kineskopun ekranı yerləşən sadə şəkil alır.

Düymələr, şkalalar və indikatorlar cihazın mürəkkəbliyi təəssüratı yaradır və bununla da məlumatı olmayan alıcını özünə cəlb edən yalançı görkəm əldə edir. Bədii konstruktor həllində xarici görkəm sadəliyi onun mexanizmlərinin mürəkkəbliyini və həmçinin məmulatın yüksək istismar və estetik xassələrini göstərir.

Cihazın üstünlüyündən biri də odur ki, o, sərbəst əşya deyil, yaşayış interyeri ansamblının tərkib hissəsidir. Bu xassə özünü tam mənasında istehlakçının ayrıca bir əşya kimi qiymətləndirdiyi mağaza piştaxtasında deyil, müəyyən arxitektura mühitində, yaşayış yerindəki istismar prosesində göstərir.

Oyuncaqların dizaynı

Qədim zamanlarda oyuncaqlara fəvqəladə əhəmiyyət verilirdi. Arxeoloqlar uşaq qəbirlərində oyuncaq əmək alətləri, silah, məişət əşyaları aşkar edirlər. Bütün oyuncaqlar məişət əşyalarının kiçildilmiş surətlərindən ibarət olmaqla, sadə təbii materiallardan hazırlanırdı. Oyuncaq oxlar, kamanlar, qayıqlar, tələlər, kirşələr oğlan uşaqlarına ovçu, balıqçı, köçəri heyvandar vərdişləri aşılایrdı. Gəlinciklə oyun, onun üçün paltar tikilməsi, kiçik «qızları» üçün yemək hazırlanması qız uşaqlarını gələcək evdar qadın işlərinə öyrədirdi.

Arxeoloji tədqiqatların materialları əsasında Qədim Misirdə (bizim eradan əvvəl 3-cü minillik) ağacdən və parçadən hazırlanmış gəlinciklər,

heyvan fiqurları, dəri toplar və s. olması məlum olmuşdur. Qədim Çindən (bizim eradan əvvəl 3-cü əsr) bizə gil fiqurlar: ev, əl dəyirmanı, soba və yemək hazırlanması üçün qab-qacaq gəlib çatmışdır. Antik dövrün (Yunansitan, Roma) uşaq qəbirlərində fil sümüyündən, kəhrəbadan və terrakotadan hazırlanmış gəlinciklər, gəlinciyin «təsərrüfat» əşyalarına rast gəlinmişdir. Pliniy və Plutarxın şahidliyinə görə, o dövrlərdə hətta qurulma mexanizmi olan oyuncaqlar mövcud olmuşdur. Varlı quldarların sifarişi əsasında rəssamlar qızıldan, gümüşdən və mərmerdən oyuncaqlar hazırlayırdılar. Xalq arasında sadə oyuncaqlar dəri toplar, ağac gəlinciklər, fıfırallar və s. yayılmışdı.

Feodal övladları üçün (sonralar varlı zadəganlar və iri burjuaziyanın uşaqları üçün) oyuncaqlar özlərinin həddən artıq dəbdəbəli olması ilə fərqlənirdi. Bahalı paltarlı gəlinciklər, tam «interyerli» gəlincik evləri, gümüşdən, fil sümüyündən, çinidən hazırlanmış bəzəklər çox zaman otaqların bəzəndirilməsində istifadə olunur, dəyərli ailə əşyası kimi qorunurdu. Böyüklərin əyləndirilməsi üçün də oyuncaqlar hazırlanırdı, məsələn, fransız və alman qurulma oyuncaqları. Xalq üçün gipsdən, gildən və ağacdən hazırlanmış, əlvan rənglərlə boyadılmış ucuz oyuncaqlar hazırlanırdı. 17-ci əsrdən etibarən Rusiya ərazisində kустar xalq üsulu ilə istehsal edilən ağac və gil oyuncaqlar yayılmağa başladı.

18-ci əsrdə texnikanın gür inkişafı ilə texniki və hərbi oyuncaqların kütləvi istehsalına başlandı. Həmin oyuncaqlar öz formaları ilə həmin dövrün bu sahədə əldə olunmuş nailiyyətlərinə uyğun istehsal edilirdi. Axı oyuncaqlar bizim həyatımızın əksidir...

Hətta ən sadə oyuncağın da funksional yükü böyükdür: onlar düşünmə qabiliyyətini, təxəyyülü, diqqəti artırır, yaddaşı, dözümlülüyü və hərəkət koordinasiyasını möhkəmləndirir, xarakterin formalaşmasına yardımçı olur və uşağın fəal, yaradıcı insan kimi tərbiyə olunmasına şərait yaradır.

Oyun bilavasitə uşağın inkişaf xüsusiyyətlərinə uyğun olan qanunauyğunluqlara malikdir. 9 aya qədər körpənin ana ilə emosional

ünsiyyətinin gedişində iri əlvan oyuncaqlara tələbatı yaranır. Oyuncaqlar hərəkəti stimullaşdırır: əl uzatmaq, tutmaq, tullanmaq və s. Onlar uşaqlarda ən sadə istiqamətləndirməni inkişaf etdirir. Adətən uşaqların ilk oyuncaqları öz səsləri, formaları və rəngləri ilə onları əyləndirən halqalar, kürələr, şax-şaxlar və s. olur. Körpə üçün əl ilə toxunmaq, dişləmək və yığmaq xüsusən xoşdur və buna görə də körpə üçün oyuncaqlar aşağıdakı kimi olmalıdır:

- yüngül (yoxsa balaca barmaqlar onları saxlaya bilməz);
- möhkəm (körpə onu döşəməyə tullayanda sınınmamalıdır);
- əlvan, relyefli (asan tanınan olmalıdır);
- metodik, ahəngdar səslə (səs kəskin və gur olmamalıdır, yoxsa körpə qorxa bilər);
- gigiyenik (bu yaşda körpələr ətrafdakı hər şeyin dadına baxmaq istəyirlər).

Doqquz aydan sonra körpə üçün artıq oyuncaqların nəinki xüsusiyyətləri, həm də xassələri maraqlıdır. O, oyuncağı qaldırır, salır, tullayır, tapdalayır və yenidən əlinə götürür. Onun üçün maraqlıdır ki, oyuncağın içərisində səs çıxaran nədir? Amma top fırlandı, lakin səs çıxarmadı... Körpə üçün əl ilə tutmaq və qaldırmaq mümkün olan səslə oyuncaqlar daha maraqlıdır. Daha sonra o, yığılma, ağzı açılan qutu və s. kimi oyuncaqlarla maraqlanır. Ən müxtəlif piramidalar və hətta körpələr üçün konstruktorlar işə yarayır. Körpənin yeriməsinə iri toplar, şarlar, üzərinə minmək mümkün olan atlar, hərəkətli hissəyə malik kəpənəklər, quşlar yardım göstərirlər.

Bir yaşından üç yaşınadək uşaqlar üçün oyuncaqlar daha mürəkkəb və rəngarəng olur. Uşaq artıq yeriməyi öyrənmiş və ilk sözlərini deməyə başlamışdır. Yeni oyuncaqlara ehtiyac yaranır: gəlinciklər, heyvan fiqurları, gəlincik üçün qab-qacaqlar və mebellər, arabalar, iri kubiklər, minik avtomobilləri, yük avtomobilləri, avtobuslar və digər sadə mexaniki oyuncaqlara. Bu oyuncaqlar uşaqların hərəkət koordinasiyasının və yaradıcı qabiliyyətlərinin inkişafı üçün vacibdir. Öz aləmində yeni kəşflər edən uşaqlar əşyaların faydalılığı haqqında düşünməyə başlayırlar. Arabada gəlinciyi

gəzdirmək, vannada isə onu yuyundurmaq olar. Maşınla dovşanı gəzdirmək və ya tikintiyə qum daşımaq olar.

3-4 yaşından 5-6 yaşınadək uşaqlara gəlinciklər, ev avadanlıqları, qab-qacaq, hərəkət vasitələri, sadə konstruktorlar, yumşaq oyuncaqlar, musiqi alətləri xoş gəlir. Bu oyun zamanı onları əhatə edən gerçəkliyi təqlid etməyə imkan verir. Rollu oyuncaqlar əmələ gəlir (ana-qız, müharibə, məktəb, sürücü və s.). Bu yaşda uşaqlar üçün müxtəlif növ konstruktorlar, hərəkətli hissələri olan oyuncaqlar (məsələn gəlinciyin tərpnən qolu və ayağı) və həmçinin qurulma hərəkət mexanizmi olan oyuncaqlar, səsli alətlər daha maraqlıdır. Oyuncaq uşaqlara nə qədər çox hərəkət, müxtəlif növ fəaliyyət imkanı verirsə, bir o qədər onlar üçün maraqlı olur.

6-7 yaşlı uşaqlar üçün mövzulu oyunlar daha böyük maraq kəsb edir. Qurulma konstruksiyaların mürəkkəbliyi artır, əşyaların sistemləşdirilməsi və təsnifləndirilməsi vəzifələri qoyulur. Bu, xüsusən stolüstü sap oyunlarında (loto, şəkil-xəritə və s.) özünü göstərir. Nəqliyyat vasitələri sistemləri (dəmir yolu, avtomobil yarışı üçün trek və s.) də öz aktuallığını itirmir. Böyükləri təqlid edən (Barbi, Ken) oyuncaqlar və onların həyat fəaliyyəti ilə (məsələn, hər şəraiti olan mənzil) bağlı bütün əşyalara maraq artır.

Artıq multimediyə nəşriyyatları bu yaşda olan uşaqlar üçün o qədər də mürəkkəb olmayan kompüter oyunları istehsal edirlər. Valideynlər uşaqlar üçün kompüter və ya oyunlar üçün qurğu almağa çalışırlar. Mütəxəssislər tövsiyə edirlər ki, valideynlər uşaqların kompüter oyunları ilə həddən çox məşğul olmamasına nəzarət etsinlər. Belə ki, kompüter oyunları nəticəsində uşaqların düşünmə qabiliyyətinin artması effekti yalançıdır. Əslində isə onlar uşağın fikrini özünə cəlb edərək onların psixikasını yükləyir və hətta onların əqli inkişafını ləngidir.

Məktəb yaşlı uşaqların oyuncaqları arasında texniki oyuncaqlar üstünlük təşkil edir. Onlar əyani olaraq müasir texnikanın inkişafı barədə təsəvvür yaradır. Texniki oyuncaqlar, adətən nəqliyyat növləri ilə, maşınlarla,

konstruktorlarla, inşaat materialları dəsti ilə bağlı olurlar ki, bu, uşaqlara tikmək və ustalıq etməyə imkan verir.

Uşaqların qavrama, təxəyyül, düşünmə qabiliyyətinin mükəmməlləşdirilməsi və yaddaşın möhkəmləndirilməsi üçün məntiqi oyunlar və tapmacalardan istifadə olunur.

Yumşaq oyuncaqları sevməyən uşaq tapmaq çətindir. Yumşaq oyuncaqların sənaye istehsalı 20-ci əsrdən başlanmışdır. 20-ci əsrin əvvəllərində istehsal olunan ayı balasının pəncələri müasirlərinə nisbətən daha uzun, burnu isə daha qabarıq idi. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, həmin ayı balaları meşədəki qardaşlarına daha çox bənzəyirdilər. Müasir ayı balası böyük alına, şişkin yanaqlara və kiçik pəncələrə malik incə məxluqdur. Psixoloqların müşahidəsinə görə bu dəyişikliklər uşaqların yox, böyüklərin heyvanlara olan xoş münasibətlərindən irəli gəlir. Psixoloqlar müəyyən etmişlər ki, ayı balasının bu cür dəyişməsinin əsasında «zəriflik» prinsipi dayanır. Alimlər hesab edirlər ki, «zəriflik» reaksiyası uşaqların deyil, böyüklərin reaksiyasıdır. Uşaqlar özləri müdafiəyə ehtiyac duyurlar, kimisə müdafiə etmək iqtidarında deyillər.

Gəldikləri nəticələri təsdiq etmək üçün psixoloqlar eksperiment keçirmişlər. Onlar uşaqlar və böyüklər arasında hansı ayı balası oyuncağından xoşları gəldiyi barədə sorğu keçirmişlər və nəticədə məlum olmuşdur ki, 4 yaşınadək uşaqlar ümumiyyətlə oyuncağın «zərifliyi» ilə maraqlanırlar. Onların xoşuna «böyüklərin» xarakteristikasına uyğun ayılar gəlir. Digər uşaqlarda, xüsusən qızlarda oyuncaqların «uşaq» xarakteristikası yaş artdıqca artması müşahidə olunmuşdur. Bundan başqa, 4 yaşındakı uşaqlar ayı balası ilə oynamağa, daha böyük yaşlı uşaqlar isə onları əzizləməyə üstünlük vermişlər.

Lakin köhnə yumşaq oyuncaqların obrazları həmişəlik itmir. Bəzi istehsalçılar 1940-cı ilin obrazına uyğun ayı balası istehsal edirlər. Oyuncaqları, demək olar ki, deşilənədək süni surətdə köhnəldirlər və həmin

dövrə uyğun qablaşdırırlar. İşbazlar həmin oyuncaqları nostalji hissləri keçirən varlı kolleksiyaçılara satırlar.

Müasir yumşaq oyuncaqlar çox müxtəlifdir. Gözəl geyindirilmiş bu oyuncaqlar danışır, xoruldayır, miyoldayır, xırıldayır. Dizaynerlərin səyi nəticəsində bəzi oyuncaqlar tanınmaz qədər dəyişdirilmişdir. Bəzən ayırd etmək olmur ki, bu «əvəzsiz» oyuncaqlar flora və faunanın hansı nümayəndəsinə aiddir.

Ən dəbli meyl elektron yumşaq oyuncaqlardır. Oyuncağın daxilindəki qurğuların köməyi ilə oyuncaqlar sizə cavab olaraq danışa, gözlərini döyə, ağzını açma və mürəkkəb hərəkətlər edə bilərlər. Oyuncağın daxilindəki mikroprosessor uşağın oyunu zamanı bütün prosesləri yaddaşında saxlayaraq təkrar edə bilir.

Bəzən yumşaq oyuncaqlar əyləncə funksiyası ilə yanaşı, faydalı işlərə yarayır. Məsələn, ayı balası qızdırıcı şəklində ola bilər. Əvvəlcə ayı balasını böyüklərin köməyi ilə xüsusi torbaya qoyurlar, sonra onu mikrodalğalı sobaya yerləşdirərək insan bədəni temperaturunadək qızdırırlar. Bu temperatura o, 2 dəqiqə ərzində çatır və 4 saat ərzində soyuyur. Onu daha çox qızdırmaq mümkün deyildir və buna görə də uşağa ziyan yetirə bilməz.

Özlərinin dizayn müxtəlifliyi ilə «mebel üçün» adlandırılan oyuncaqlar: yastıqlar, örtüklər, xalılar və s. fərqlənir. İstənilən uşaq ayı balası və ya kenquruşəkilli kresloya sevinər. Bu cür əşyalar nəinki uşaq otağında, hətta bütün mənzildə rahatlıq yaradar. Son dövrlərdə kino və televiziya qəhrəmanlarını təqlid edən yumşaq oyuncaqlara tələbat artmışdır.

Oyuncaq texnikası keçmişdə olduğu kimi, zamanla ayaqlaşır. Müasir oyuncaq texnikasının əsas inkişaf meyllərindən biri, demək olar ki, bütün ənənəvi oyuncaqlara elektron mikrosxemlərin tətbiqidir. Əlavə enerji mənbəyinə ehtiyacı olan oyuncaqların sayı ildən-ilə artır. Elektronika oyunlar üçün tamamilə yeni imkanlar açır. Müasir fırfıra işıq diodları ilə işləyir. Oyuncaq avtomobillərin, buxar qatarlarının proqramlaşdırılması aparılır.

Üzərinə videokamera quraşdırılmış oyuncağı fərdi kompüterin köməyi ilə idarə etmək olar.

Gəlinciklər gözəl, kövrək, sirli, məzəli olmaqla, bizimlə birgə yaşayırlar. Gəlinciklərin ən bahalı kateqoriyası kolleksiya üçün olanlardır. Onları xüsusi gəlincik plastiklərindən istifadə edən rəssamlar yaradırlar. Bu cür gəlinciklərin hazırlandığı material onların üz cizgilərinin hətta ən incə detallarını yaratmağa, onlara istənilən qaməti verməyə imkan verir. Bu cür gəlinciklər təkrarsızdırlar. Hətta eyni ustanın çıxardığı surətlər bir-birindən fərqlənir. Bir çox gəlincik ustaları gəlincikləri kiçik partiyalarla ən çoxu 50, əksər vaxtlarda isə 10 ədəddən 20 ədədək hazırlayırlar. Müəllifin müəyyən etdiyi tiraj hər il nəşr olunan kataloqda göstərilir. Gəlincik partiyası hazır olandan sonra onun hazırlandığı qəlib hamının gözü qarşısında təntənəli surətdə məhv edilir.

Bu, Qərbi Avropaya xas olan dəb meylidir. Rusiyada isə gəlinciklər aləminin öz obrazları və ənənələri formalaşmışdır. Bunlar klassik gəlincik-körpələrdir. Onlar gözlərini döyür və «ma-ma» deyirlər. Bundan başqa, Malvinaya bənzər iri başlı, iri gözlü, qırmızı yanaqlı və bantşəkilli dodaqları olan gəlinciklər istehsal edilir. Onlar gözə, gözlərini açıb-yuma bilirlər. Bk cür gəlinciklər 3 yaşından böyük uşaqlar üçün nəzərdə tutulduğundan, yerə düşərkən sınımlırlar. Həmin gəlinciklərin həyatı üçün çox sayda aksesuarlar: qab-qacaq dəsti, məişət texnikası və mebel qarniturları istehsal edilir.

Bir qayda olaraq, keçmişdə oğlan uşaqları gəlinciklərlə oynayırdılar, onlar qurğuşundan hazırlanmış əsgərciklər və ayı balaları ilə oynayırdılar. İndiki zamanda isə dizaynerlər oğlan uşaqları üçün çoxsaylı qəhrəman döyüşçülərin və populyar teleqəhrəmanların modellərini təklif edirlər. Onlarla dəstdə müxtəlif aksesuarlar: silah, hərbi geyim, texnika təklif edilir.

Öz əlləri ilə yenilik yaradaraq, özünü yaradıcı kimi hiss etmək uşaq üçün çox xoşdur. Bu işdə onlara çoxsaylı konstruktorlar yardımçı olur. Onlar nəinki yeni oyuncağı quraşdırmağa, həm də onunla oynamağa imkan verir. Vacib məlumat! Kompüter oyunlarında hadisələrin sürətlə cərəyan etməsi və uşaqdan verilən qərarların sürətli olması tələbi onların psixikasını

gərginləşdirir, konstruktorlarla oyunda isə uşaq özünə uyğun ona rahat olan oyun sürətini seçir. Onlar bu oyunlarda yeni-yeni süjetlər seçir, digər modellər quraşdırırlar.

Oyuncaq-konstruktorların yaradılmasına 20-ci əsrin əvvəllərindən başlanmışdır. Onları ağacdən, rezindən, gildən, metaldan və sintetik materiallardan hazırlayırdılar. Müasir konstruktorun dəyəri nədədir ibarətdir? Onların dəyəri ondan ibarətdir ki, onlar universaldır. Konstruktor yaşından asılı olmayaraq həm oğlanlar, həm də qızlar üçün maraqlıdır. Konstruktorla ilin istənilən fəslində saatlarla oynamaq mümkündür. Konstruktor təxəyyülün və yaradıcılıq qabiliyyətinin artırılmasında əvəzsizdir və həm də təhlükəsizdir. Konstruktorlarda müxtəlif bağlayıcı və bərkidicilərlə bağlanan detalların çoxsaylı olması və hətta onların günəş batareyası ilə işləyən elektrik mühərriklərlə təmin edilməsi uşağa sadə modellərdən tutmuş, mürəkkəb konstruksiyalara qədər istənilən əşyanı quraşdırmağa imkan verir. Hər bir dəst bir deyil, bir neçə modelin quraşdırılmasına hesablanmışdır.

İngilis dilindən tərcümədə pəzl (*puzzle*) tapmaca mənasını verir. Bu kəşfin artıq 200 ildən çox yaşı vardır. Əvvəllər o, ancaq İngiltərədə mövcud idi. Sonradan pəzlərlə əyləncə bütün dünyanı əhatə etdi. Pəzləri 3 yaşındakı uşaqlardan başlayaraq yaşlı adamlara qədər quraşdırma bilərlər və buna görə də bunu hamı üçün oyuncaq adlandırmaq olar. Tapmacaları 4 əsas qrupa bölürlər.

Birinci qrup – detallarının sayı 20-dən 12000-dək olan gözəl süjetli şəkillər. Əksər hallarda bunlar bir personajın şəklini əhatə edən kontur, rəngkarlıq əsəri və ya fotosəkilidir.

İkinci qrupa qaranlıq yerdə işıqlanan pəzlər daxildir. Onları topladıqdan sonra qaranlıq yerdə yerləşdirərək, məsələn, Nyu-Yorkun və ya ulduzlu səmanın işıqlanan mənzərəsini seyr etmək mümkündür.

Üçüncü qrupa metallaşdırma effektiv pəzlər daxildir. Bu cür pəzlər quraşdırıldıqdan sonra çox gözəl və yaraşlıq görünür.

Dördüncü qrupa həcmli pazllar daxildir. Bu növ pazllar 1990-cı ildə yaradılmışdır. Bu pazllarda 400-dən 2000-dək detal olur ki, müvafiq olaraq həcmilər də dəyişir. Bu cür pazllarla siz evinizdə Eyfel qülləsinin, Tac Mahal sarayının, Notr Dam kilsəsinin və ya Müqəddəs Vasiliy kilsəsinin modelini quraşdırma bilərsiniz. Məsələn, Eyfel qülləsinin maketinin hündürlüyü 1 metrədən çox olur.

Yaxşı oyuncaq uşağı özünə cəlb edir. İstehsalçılar təhlükəsizlik haqqında da çox düşünürlər. Bu, gigiyenik sertifikatlaşdırma və ölkəyə daxil olan və çıxarılan bütün növ oyuncaqların uyğunluq sertifikatlaşdırmasını məcburi olaraq tətbiq etmiş dövlətin funksiyasıdır. Gigiyenik sertifikat verilməzdən əvvəl oyuncaqların xarici görkəmi, onların örtüklərinin rütubət, ağız suyunun, tər təsirlərinə davamlılığı və iyləri yoxlanılır. Hazırlanma materiallarının tərkibi yoxlanılır ki, qadağan olunmuş materiallardan istifadə olunmasın. Şax-şaxlarda isə əlavə olaraq doldurucuların ölçüləri, miqdarı və kimyəvi tərkibi yoxlanılır.

II.2. Məişət elektrik təyinətli malların estetik xassələri

Müasir işıqlandırma cihazlarının dizayn meyllərini fərqləndirmək çətindir, lakin araşdırmaları və layihələndirməni hərəkətə gətirən ideyanı görmək mümkündür. Bu, şəffaflyq ideyasıdır: cihaz təkəcə işıq mənbəyi deyil, həm də qiymətli obyekt olmalı, təkəcə mövcud deyil, həm də irəli «hərəkət» etməlidir.

Buna bariz nümunə italyan dizaynerlərinin yeni işləri ola bilər. Burada ilkin element işığın özü, ikinci element isə qoloqrafik təsvir verən lampadır. Digər nümunə kimi oyuncaq çırağı göstərmək olar, əlavə altlığı olmadıqda dairəvi «bədəni» hacıyatmaz uşaq oyuncağının iş prinsipi kimi hərəkət edə bilən bir növ şüa-topşəkilli çırağ. İtalyan dizaynerlərinin işləri özlərinin ifadəliliyi və ünsiyyətliyi ilə fərqlənilir. Bu gün işıqlandırma cihazının hissələrə təsiri onun formasından vacibdir.

Texnologiyalar sahəsindəki yeni araşdırmalar layihələndirmədə inqilaba söz verirlər, məsələn, işıq emissiyası ilə polimer işləyib hazırlayan «Filips» şirkətinin açıq laboratoriyası. Eyni zamanda məlum işıqlandırma mənbələrinin qeyri-ənənəvi tikililərdə istifadəsi maraqlı nəticələrə gətirib çıxarır. Bunlar işıq lifi bazasında hazırlanmış cihazlardır ki, onlardan da muzeylərin, sərgi salonlarının, mağazaların, evlərin, ofislərin işıqlandırılmasında artıq geniş istifadə edirlər. Məlum olan işıq mənbələrinə nisbətən bu cür işıqlandırmanın məlum olan üstünlüklərindən (məsələn, istilik şüalanmasının olmaması) başqa, digər üstünlüyü onların dekorativ xüsusiyyətlərindəndir. Onların köməyi ilə qonaq otağının tavanın ulduzlu səmanı və divarı işıq mənbəyi etmək olar. İşıqdan emosional effektin alınması üçün istifadə olunması həyat tərzinin dəyişməsi ilə şərtlənir. Klassik ev öz yerini «lofta» verir, yəni mənzil «studiya»lı ofisə çevrilir və bu da ya ənənəvi işıq mənbələrinə qeyri-ənənəvi yanaşma və ya işığın təyinatının yeni tərzdə düşünülməsini tələb edir. Konstruktiv-minimal formalardan yorğunluq işıqlandırmanın oynaq və romantik formasını yaratmışdır.

Şüşə-keramika bişirmə səthləri. Bir neçə onilliklər ərzində istifadə edilmiş minalı bişirmə səthləri və çuqun konfor qapaqları olan klassik elektrik plitələri artıq keçmişdə qalır. Elektrik konforları əsaslı olaraq dəyişmişdir. Lakin onların yenilənməsi bişirmə panellərinin inkişafı ilə müqayisədə o qədər də çox deyildir. Mətbəx mebellərinin içərisinə quraşdırılan texnika və xüsusən də bişirmə səthinin mizin içərisinə yerləşdirilməsi getdikcə daha çox nüfuz qazanır. Bu gözəl, gigiyenik və rahatdır. Bu cür dəstləşdirilən mebelin təmizliyinin saxlanması olduqca rahatdır.

Bu gün və yaxın gələcək – ən yeni texnologiyalar əsasında hazırlanmış, hamar şüşə panel şəklində şüşə-keramika bişirmə səthlərinədir. Müasir şüşə-keramika özünün unikal fiziki xassələri ilə fərqlənir və hələki digər materiallar arasında aşağıdakı göstəricilər üzrə bərabəri yoxdur: sürətlə isinməsi və tez soyuması; qənaətcilliyi, isitmə hərarətinin tənzimlənməsinin rahatlığı; isidilən səthin sahəsinin məhdudlaşdırılması imkanı; səthin anizotropluğu (daha doğrusu, materialın fiziki xassələri istilik şüalanmasının istiqamətindən asılıdır: 90⁰ bucaq altında istilik şüası şüşə-keramikadan 100% keçir, digər bucaqlar altında isə tamamilə keçmir).

Gözəlliyinə görə də şüşə-keramika bişirmə panelləri fərqlənir. Şüşə-keramika materiallarının ilk istehsal dövründə bu texnologiyayı «kosmik» adlandırırdılar. Həqiqətən bu material kosmik imicə malikdir: bizim istədiyimizdən asılı olaraq Kainatın qara səthindən parlaq ulduz – konfor işıqlanır. Bundan başqa, şüşə-keramika bişirmə səthini daha informativ etməyə imkan verir. Onun səthinə asanlıqla, daimi və gözəl yazıları, piktoqramları və isinmə zonasının sərhədlərini bildirən xəttləri həkk etmək mümkündür. Ən müasir elektrik plitələrində bu funksional xassələrə dekorativ naxışlar da əlavə olunmuşdur. İsinmə zonasına effektiv qrafitli texnikası ilə təsvirlərin və yazıların qədim üsullarını təqlid etməklə gül və ya çiçək naxışları salmaq mümkündür.

Şüşə-keramika səthi mütləq çərçivə ilə haşiyələnir. Bu, həm dizaynın tələbi və həm də təmizliyin qorunmasını sadələşdirən şərtədir. Panelin

haşiyələnməsi dizaynı müxtəlifdir. O, təmizlənmə üçün rahat olan, künc tikişləri olmadan rəngli çərçivə (ağ, qəhvəyi, «qrafit» rəngində), ön tərəfdən gözəl mailliyi olan paslanmayan poladdan yastı profil və eyni materialdan arxa panel.

Soba dolab (duxovka). Müasir elektrik soba dolablarının modellərinin dizaynı forma gözəlliyi və istifadə rahatlığı ilə uzlaşdırılır. Sobalar nəfis tərtib olunmuş rahat tənzimləyiciləri, dəbli basılma və ya sensor düymələri, işarələri işıqlanan tünd rəngli şüşəli displeyi olan idarəetmə paneli ilə təchiz edilir. Gələcəyə istiqamətlənmiş dizaynla yanaşı, bizi 20-ci əsrin əvvəllərinə qaytaran retro üslubunda oval şüşəli pəncərəsi olan, dəstəyi misdən hazırlanmış, guya zamanın təsiri nəticəsində ağarmış tünd rəngdən açıq rəngə keçən panel üzərindəki idarəetmə dəstəkləri ilə hazırlanmış sobalar da istehsal edilir. Bu cür soba mətbəxin əsas dekorativ elementinə çevrilir.

Sobanın üz səthini ya «incə» çalarlı rənglərlə minalı və ya paslanmayan poladdan (cilalanmış parlaq və ya qeyri-parlaq) və ya çox sürətlə dəbə minən yeni minilliyin dekorativ materialı – alüminium, daha doğrusu, alüminiumun maqniyumla xəlitəsindən hazırlayırlar. Xəlitənin üzəri elə işlənmişdir ki, nəticədə o, daha möhkəm və yüksək temperaturların təsirinə davamlı olmuş, onun üzərində barmaq izləri qalmır, fakturasının dizaynı isə neytral olmaqla, qapağının şüşəsi və istənilən digər materiala və həmçinin istənilən rəngdə mebellə çox gözəl uzlaşır.

Sobaların daxili quruluşu əhəmiyyətli dərəcədə rahat olmuşdur. Hərəkət məhdudlaşdırıcısının yeni sisteminin tətbiqi rəfin çox rahat hərəkət etməsinə və onun hətta ən kənar vəziyyətə gətirildikdə belə yerə düşməsinə imkan vermir. İri ət tikəsini qızartmaq üçün polad şiş daha çox yer tutmaması üçün dioqanal yerləşdirilmişdir. Şişin eyni sürətlə rəvan fırlanması üçün elektrik mühərriki quraşdırılmışdır.

Sobanın avtomatikasının ən yeni nailiyyəti – dialoq elektronikasındır ki, onun köməyi ilə sobaya sual verib cavab almaq olar, məsələn, verilmiş

proqram üzrə yeməyin bişməsinə nə qədər vaxt qalmışdır. Yeməyin bişirilmə üsulunu və hazırolma müddətini sifariş etmək mümkündür.

Qaz plitələri. Ayrıca quraşdırılan qaz plitələri klassik ağ rəngdən başqa, qeyri-parlaq tünd rəngləri ilə də seçilir. Son dövrlərdə paslanmayan polad, xüsusən poyulyardır, ağ şüşə-keramikanı və üzərində qayaüstü rəsmi təqlid edən şəkilli bişirmə panelini qeyri-adi dizayner həlli hesab etmək olar.

Müasir qaz plitələri istehsalçılarının, demək olar ki, hamısı həm ayrıca dayanan, həm də quraşdırma modelləri – ayrıca bişirmə paneli (qazla və qaz-elektrik) və sobalar (adətən elektrik çoxfunksiyalı) təklif edirlər. Həm quraşdırma bişirmə panelləri, həm də quraşdırma sobalar asılı və müstəqil olurlar. Müstəqil modellərin özlərinin idarəetmə panelləri olur (bişirmə səthinin ön və yan hissələrində, sobanın yuxarı hissəsində). Bu halda bişirmə səthini və sobanı mətbəxin müxtəlif yerlərində yerləşdirmək mümkündür. Asılı modellərin idarəetmə paneli vahid olur və onları bir-birinin üzərində yerləşdirirlər.

Hazırki dövrdə şüşə-keramika bişirmə səthi olan qaz plitələri dəbdədir. Onların əsas üstünlüyü – qulluğun asanlıığı və deməli, istifadənin əməli olmasındadır. Şüşə-keramika səthi özünün cəlbedici xarici görkəmini uzun müddət saxlaya bilir, üzəri qopmur və qabarmır. Əlbəttə ki, onların da bir sıra çatışmamazlıqları vardır: onun üzərinə ağır əşyanı salmaq olmaz, çatlama qorxusu həmişə vardır; ikincisi, səthin üzərinə düşən ləkə onu korlaya bilər və buna görə istifadədən sonra üzəri mütləq təmizlənməlidir.

Soyuducular. Soyuducuların dizaynı və idarəetmə prinsipləri daim yenilənir. Bütövlükdə soyuducuların «kibernetikləşməsi» meylləri müşahidə olunur. İndi soyuducular kompüterə xatırladır ki, onlar üçün ərzaqların saxlanması əsas vəzifələrdən ancaq biridir. Yeni modellərin, demək olar ki, hamısını iki kompressorla və kamerada hərərin artdığını səsle işarə verən temperatur ölçü cihazları ilə təmin olunmuşdur. Soyuducuların qapılarının böyük əksəriyyəti paslanmayan poladdan hazırlanır, soyuducuların özü isə ən müxtəlif rənglərlə boyadılır. Soyuducunun ön panelinin tərtibatı üçün ən

müxtəlif materiallardan istifadə etmək mümkündür – ağacdan başlamış metala qədər və hətta şüşədən. Bəzi yeni modellərdə soyuducuların qapılarının dəstəyi təbii ağacdan və ya təbii dəridən hazırlanır, içəri hissədəki meyvə-tərəvəz yığılması üçün nəzərdə tutulmuş plastik yeşiklər isə ağacdan hörülmüş səbətlərlə əvəz edilmişdir.

Paltaryuyan maşınlar. Paltaryuyan maşınların dizaynı, əsasən paltarların yüklənməsi üsulu ilə müəyyənləşir. Şaquli yüklənən maşınlar daha populyardır. Onları mətbəxdə mizin altına və ya vanna otağında əl-üz yuyanın altına yerləşdirmək olar. Ayrıca dayanmış maşının üzərinə əşya qoymaq mümkündür (məsələn, yuma zamanı paltarla dolu səbəti). Bu cür maşınların qapağını açmaq üçün mütləq onun qarşısında müəyyən sahə olmalıdır ki, dar vanna otağında bəzən bu mümkün olmur. Şaquli yüklənən maşınların ön panellərini, adətən yeni dizayn elementləri ilə tərtib edirlər. Məsələn, bir italyan modelinin yükləmə çəninin qapısı «damcı» formasında hazırlanmış, damcının uc hissəsinə idarəetmə düymələri yerləşdirilmiş və onun şəffaf quruluşu barabanın içərisində fırlanan paltarları müşahidə etməyə imkan verir.

Üfüqi yüklənən paltaryuyan maşınlar daha kompaktdır və yükləmə qapısının yuxarıya doğru açılması onun ətrafında geniş sahənin olmasını tələb etmir. Lakin bu növ maşınları mətbəxdə miz altına quraşdırmaq və ya onun üzərinə nə isə qoymaq mümkün deyil. Amma bu maşınların idarəetmə paneli üst qapağın üzərində olduğu üçün paltarları doldurmaq və çıxartmaq, prosesi idarə və müşahidə etmək daha rahatdır.

Mətbəx havatəmizləyiciləri. Müasir mətbəx havatəmizləyicilərinin əsas funksiyası pərlər vasitəsilə yaradılan hava axınının köməyi ilə iylərin xaric edilməsi, dəm qazlarının, sıçramayan mikroskopik yağ damcılarının təmizlənməsi. Havanın təmizlənməsi, xüsusilə müasir dövrdə dəbdə olan mətbəxin otaqla birləşdirilməsi ilə yaradılan «studiya» tipli kiçik mənzillər üçün vacibdir. Ən keyfiyyətli müasir havatəmizləyicilər mətbəxdəki çirkərlərin və iylərin 96%-ni 6-8 dəqiqə ərzində təmizləməyə qadirdir.

İlk baxışdan havatəmizləyicilər sadə cihazlardır: pərləri olan bir və ya iki elektrik mühərriki, bir və ya iki süzgəc və gövdə, lakin buna baxmayaraq onlar bir-birindən xeyli fərqlənir. Sadə modellər minimum detala və sönük dizayna malikdir. Orijinal işıqlandırma sistemi olan, «akustik paketli» supersəssiz elektrik mühərrikli cihazlar da vardır. Yüksək sinifli havatəmizləyicilər unikal funksiyalara malik olmaqla, bahalı materiallardan hazırlanmış gözəl dizaynlı olur.

Bütün havatəmizləyicilər quraşdırılma məişət texnikasına aid edilir. Onlar iki tipdə olur. Birinci tip – tam quraşdırma havatəmizləyiciləridir ki, onlar da, məsələn asma dolabın içərisinə quraşdırılır. Bu cür cihazı dolabın içərisinə aşağıdan baxmaqla görmək olar. İkinci tip – havatəmizləyici interyerin müstəqil əşyası kimi. Bu modellər daha çox rast gəlinir və aşağıdakı növlərə bölünür.

Gözəl dizaynlı dekorativ havatəmizləyiciləri divara bərkidilir. Onlar mətbəxin tərtibatının mərkəzi üslub elementidir. Bu ya havatəmizləyici dolab-buxarı, ya zirvəsi kəşik piramida formalı papaq şəklində və ya yarımkonus və ya divara bərkidilmiş düzbucaqlı əymə tavan şəklində ola bilər.

Adaşəkilli havatəmizləyicilərini mətbəxin ortasında tavandan asırlar və onlar divarlara birləşməyərək mətbəxin mərkəzində «ada»ya bənzəyir. Bu növ havatəmizləyicilər də gözə çarpan dizayna malik olur.

Hərəkətli panelli havatəmizləyicilərinin daxilində süzgəc üçün rəfi olan hərəkətli ekran yerləşdirilir. Öz-özlüyündə bu cür cihazlar çox iri olmur, lakin onların hərəkətli ekranları sobanın üzərini tam örtməklə havanı səmərəli təmizləməyə imkan verir.

Havatəmizləyicilərin dizaynının vacib elementlərindən biri onun gövdəsinin hazırlandığı materialdır: plastik, polad gövdənin üzərində mina, paslanmayan polad, alüminium, bəşirilmiş tündləşdirilmiş şüşə. Cilalanmış paslanmayan poladdan istehsal edilmiş havatəmizləyicilər ən bahalı sayılır. Hazırkı dövrdə dizaynın ən dəbli meyli – alüminiumun xüsusi üsulla hazırlanmış dekorativ tərtibatıdır. Bu cür texnologiya ilə hazırlanmış material

ətrafda yerləşən əşyaların, istər təbii ağac, şüşə, istənilən rəngdə plastikin çalarını özündə əks etdirərək gözəl harmoniya yaradaraq interyerin əsas bəzəyinə çevrilir.

Tozsoranlar. Məişət tozsoranlarının dizaynı əksər hallarda onların tipi ilə müəyyənləşir: kompakt və ya tam qabaritli. Kompakt tozsoranları otaqda hərəkət etdirmək daha asandır. Onların bəzi modellərində xüsusi kəmər vardır ki, onun vasitəsilə tozsoranı çiyindən asıb iş görmək mümkündür. Bu pilləkənlərin və kiçik otaqların yığışdırılmasında xüsusən rahatdır. Tozsoranın gövdəsində elektrik naqilini avtomatik yığışdırmaq üçün xüsusi düymə və başlıqların yerləşdirilməsi üçün futlyar vardır. Əksər modellərdə uzadılan teleskopun boruları dəstə daxil edilmişdir. Kompakt tozsoranların çəkisi 5-6 kq-dan artıq olmur.

Quru və nəm təmizləmə üçün tam ölçülü tozsoranlar daha ciddi görkəmə malikdir. Onların çəkisi 6-13 kq-a çatır. Onların əsas fərqləndirici xüsusiyyəti dəstləşdirilməsindədir. Demək olar ki, bütün cihazlar təmizlənməni rahatlaşdıran mexanikləşdirilmiş elektrik süpürgəsi ilə təmin olunmuşlar.

Bir qayda olaraq, tozsoranı zərbələrdən qoruyan zədəyədavamlı gövdəsi aerodinamik formada və ya «kosmik» adlandırılan və cihazın konstruksiya xüsusiyyətlərini müşahidə etməyə imkan verən dizaynla tərtib edirlər. Əksər modellərdə daşınmanı rahatlaşdıran əlverişli dəstəklər, iri diametrlili təkərlər, ayaqla idarəetmə sistemləri və həmçinin şaquli və üfüqi dayanma üsulları tətbiq olunur. Tozsoranlar müxtəlif rəng çalarları ilə fərqlənir.

Elektrik ütüləri. Hazırda bizim bazarda buxarın verilməsi üsulları ilə fərqlənən adi buxar ütüləri daha çox rast gəlinir. İkinci yerdə altlıq üzərində buxar ütüsü dayanır. Bu növ ütülərin fərqi ondan ibarətdir ki, elektrik naqili bilavasitə ütüyə deyil, altlığa birləşir. Ütülərin digər növü yol ütüləridir. O, daha kiçik ölçülü və dəstəyi qatlanan olur. Yol ütülərinin heç birində buxar qurğusu olmur, onlar yüngül və az qüvvəli olur. Ütülərin axırncı növü buxar stansiyasıdır. O, adi ütüdən daha güclüdür və daha çox su tutumuna (1,2 litr)

malikdir. Buxar stansiyası, demək olar ki, həmişə ütü lövhəsi ilə birlikdə satılır.

Adi buxar ütüsünün dəstəyi, adətən plastikdən hazırlanır ki, o da sürüşkən olduğu üçün narahatdır. Bir çox ütüləri yumşaq ergonomik dəstəkli hazırlayırlar. Bu cür dəstəklər sürüşkən olmur, əl ilə tutduqda xoş yumşaq hissi yaradır. Buxar stansiyaları istehsal edən şirkətlər öz cihazlarının dəstəklərinin iş üçün maksimal rahatlıq yaradan mantar (probka) ağacından hazırlayırlar.

Ütülərin elektrik naqilinin uzunluğu, adətən 2 metrədəkdir. Bəzi modellər daha çox çevikliyi təmin edən fırlanan naqilli istehsal edilir.

Buxarla işləyən ütülərin tam əksəriyyətinin su çəni şəffaf materiallardan hazırlanır. Bu, çənin içərisindəki mayenin həcmi görməyə imkan verir. Su dolduran dəliyin üzəri qapaqla bağlanır ki, kəskin hərəkət zamanı su çəndən sıçramasın.

Bir qayda olaraq, iki təmizləyici olur – buxar rejimi və ütünün altlığının temperaturunu tənzimləyən. Buxar təmizləyicisi, adətən ütünün dəstəyi üzərində, temperatur tənzimləyicisi isə dəstəyin altında gövdənin üzərində olur. Buxar tənzimləyicisinin dörd vəziyyəti və ya üç düyməsi olur: işə salınıb, çilənməyə işləyir (parçanın çox əzilmiş hissələrini nəmləndirmək üçün), dəyişkən buxar (yun, sintetik və ya pambıq əsaslı qarışıq parçaların ütülənməsi üçün), güclü buxar (pambıq və kətan parçaların ütülənməsi üçün). Temperatur tənzimləyicisi sxematik temperaturun rəvan tənzimlənməsinə imkan verir.

Son dövrlərdə çox yüksək sürüşmə əmsalına malik olan keramika və ya metal-keramika altlıqlar, xüsusən dəbdədir. Teflon üzlüklər yaxşı sürüşür və «yanmır», lakin azömürlüdür, çünki düymələr və s. metal hissələr onların səthinin asanlıqla cızır. İndiyədək ən çox yayılmış paslanmayan poladdan hazırlanmış altlıqlardır. Onlar möhkəmdir, yaxşı sürüşür, tez isinir və eləcə də tez soyuyur. Bir çox şirkətlər alüminium altlıqlardan istifadə edirlər. Digərləri ilə müqayisədə onlar daha tez isinir və daha tez soyuyur. Ütünün altlığının

sapfir tozu və titanla üzlənməsi onun parça üzərində rahat sürüşməsinə təmin edir və paltarların metal hissələrini cırılmadan yaxşı qoruyur.

Hazırkı dövrdə ütülərin dizaynında iti uclar istisna edilən (paltarın çətin əl çatan yerlərini ütüləmək üçün altlığın iti ucundan başqa) axarlı formalardan istifadə edirlər. Əsasən standart ağ rənglərdən (ütünün gövdəsi) və soyuq çalarlardan – yaşıl, göy, bənövşəyi (su üçün çənlər) istifadə olunur. Qeyri-standart rəng çalarları – ərik, salat, səhləb – qeyri-adi görünür və interyeri «canlandırır». «Kosmik» dizayn motivləri qara və ya qara-göy rənglərlə uzlaşmada ayrı-ayrı ütü mobellərinə güc və qüvvə təəssüratı verir.

Elektrik çaynikləri. Elektrik çaynikləri kiçik məişət əşyalarına aid edilir. Müasir elektrik çaynikinin naqili olmur (naqil altlığa birləşdirilir); düymənin basılması ilə işə düşür; su qaynadıqda və ya olmadıqda avtomatik olaraq şəkəkdən açılır; suyun qaynadılma müddəti 5 dəqiqədən azdır; süzgəc (bir qayda olaraq neylondan) xırda hissəciklərin stəkanın içərisinə düşməsinin qarşısını alır; çaynikin qapağı düymənin basılması ilə açılır və ya suyun stəkana tökülməsi zamanı qapağın açılmasının qarşısını alan xüsusi cəftə ilə bağlanır; indikator lampası cihazın işlədiyini bildirir.

Məişət elektrik çayniklərinin bütün modellərini üç qrupa bölmək olar:

- açıq qızdırıcı elementli və yandan birləşən;
- qapalı (yastı) qızdırıcı elementli və mərkəzdən birləşən;
- çaynik-termoslar, burada su nəinki qaynadılır, həm də uzun müddət ərzində isti qalır.

Ciddi düzbucaqlı və klassik yumru formaları olan çayniklərin yerini konusşəkilli və axarlı formada («pinqvin») çayniklər tutmuşdur. Qeyri-adi formalı su səviyyəsi indikatorları, həm də dekorativ funksiya yerinə yetirməyə başlamışdır. 20-ci əsrin sonlarının ağ, qırmızı, qara rəngli modelləri öz yerlərini noxudu, yasəmən, narıncı, salat rənglərinə verir. Dəbdə yarımşəffaf və yastı dəstəksiz qapaqlı çayniklərdir.

Qızdırıcısı açıq olan modellərdə birləşmə elementi yanda olduğu üçün, onlar altlıq üzərinə ancaq bir vəziyyətdə qoyula bilər. Bu növ çaynikləri 100°C

temperatura davam gətirən və bu zaman çox qızmayan qida üçün yararlı olan plastiklərdən hazırlayırlar.

Su səviyyəsi indikatoru müasir elektrik çayniklərinin sabit dizayn elementlərindən biridir. Onun olmaması ancaq yarımsəffaf çayniklərdə mümkündür ki, onlarda da hər şey kənardan görünür. Son dövrlərdə indikatorları hər iki tərəfdən yerləşdirirlər. Çətin yuyulan dar üzgəcli borudan onlar suyun miqdarını göstərən bölgülərə malik enli pəncərəyə çevrilmişlər.

Çaynikin enli burnu suyu qapağı açmadan tökməyə imkan verir. Bu, rahatlıqla yanaşı, həm də təhlükəsizdir, belə ki, qaynar çaynikə su əlavə edən zaman açıq qapaqdan buxar insana xətər yetirə bilər. Dəbli detal – özuaçılan qapaqdır. Onlar etibarlı bağlanması üçün şarnir mexanizmi ilə təmin edilmiş adi qapaqları əvəz etmişlər. Bu cür qapaqlar həm təhlükəsiz, həm də rahatdır, onları açmaq üçün düyməni basmaq kifayətdir.

Qızdırıcı elementi qapalı olan çayniklərin üstün cəhətlərindən biri də onların birləşmə yerinin mərkəzdə olmasıdır. Bu zaman çayniki öz oxu ətrafında fırlatmaq və istənilən vəziyyətdə saxlamaq mümkündür. Paslanmayan poladdan hazırlanmış qızdırıcı element nazik metal lövhənin altında gizlədilmişdir. Onun üzəri kirəcləşmir. Çaynikin içəri səthi asanlıqla yuyulur. Məmulatın istismar müddəti uzanır, qaynatma sürəti isə zaman keçdikcə azalmır.

Qida plastiklərindən başqa, istehsalçılar paslanmayan poladdan və şüşədən hazırlanmış çayniklər təklif edirlər ki, bu materiallar da ekoloji cəhətdən tam təmiz hesab olunur. Lakin onların da çatışmayan cəhətləri vardır. Metal və şüşə gövdələr isinir, bundan əlavə şüşə sına bilər. Adətən paslanmayan poladdan olan yumru çayniklər müasir rahatlıqlardan məhrumdur. Su səviyyəsi indikatoru olmur, qapaq ənənəvi üsulla açılır. Plastik altlıq üzərində dayanan şüşədən hazırlanmış yumru çaynik gözəl görünür və suyun qaynama prosesini izləmək imkanı vardır.

Axarlı formaya malik dolçaşəkilli çaynikləri müxtəlif çalarlarda istehsal edirlər: həm fil dişi, həm qızılı, həm narıncı və hətta yaş asfalt rəngində. Bəzi

istehsalçılar bu növ çayniklərin qapaqlarını şəffaf hazırlayırlar. Bəzi modellərdə çayniki alt hissəni halqa boyu işıqlandıran işəsalma indikatoru ilə təchiz edirlər. Bir çox modellər eyni üslubda və eyni rəngdə istehsal edilən mətbəx üçün məişət cihazları seriyasına – çaynik, qəhvədan, şirəçəkən, toster – daxil edilir.

Termos-çayniklərin gövdəsi, adətən istilik izolə materiallarından hazırlanır. Onların qızdırıcı elementi qapalı olur və birləşmə yeri mərkəzdə yerləşərək çaynikin öz oxu ətrafında fırlana bilməsini təmin edir. Səs siqnalları və paneldəki lampalar suyun qaynaması, suyun olmaması və cihazın şəbəkədən açılması barədə məlumat verir.

II.3. Şüşə, keramika və metal məmulatlarının estetik xassələri

Məişət şüşə məmulatlarının estetik xassələri kompozisiya bütövlüyü, formanın səmərəliliyi və informasiya ifadəliliyi ilə xarakterizə olunur.

Kompozisiya bütövlüyü dedikdə, məmulatın hissələrinin müəyyən qaydada vahid bütövlük halında yerləşməsi və əlaqələndirilməsi başa düşülür. Bu isə şüşə məmulatının formasının dekorativ-məkan quruluşu, tektonikası və proporsiyalıqlığı ilə şərtləşir.

Bütövlükdə məmulatın və onun ayrı-ayrı elementlərinin qeyri-müəyyən konturları, düzgün seçilməyən rəng və naxış materialın təbii xüsusiyyətlərini gizlədərək məmulatın estetik qavranılmasını pisləşdirir. Hissələrin, tərəflərin, naxışların ölçü nisbəti məmulatın proporsiyalıqlığını xarakterizə edir.

Formanın səmərəliliyi onun məmulatın funksional təyinatına və ətraf mühitin şərtlərinə uyğunluqlığını, ayrı-ayrı elementlərin rəng həllinin ergonomikanın tələblərinə uyğunluqlığını, üslub həllinin interyerlərə uyğunluqlığını, hazırlanma texnologiyasına uyğunluqlığını xarakterizə edir. Səmərəli dizayn və ya forma məmulatın təyinatını maksimum aşkara çıxarmalıdır.

Şüşə məmulatlarının informasiya ifadəliliyi onların əlamətliliyi, orijinalıqlığı, müasir üsluba və modaya uyğunluqlığı ilə təyin edilir.

Əlamətlilik – məmulatın formasında sosial-estetik ideyaların (mili, yaş, psixoloji və s.) və təsəvvürlərin əks olunmasıdır.

Orijinalıqlıq – şüşə məmulatını digər oxşar məmulatlardan fərqləndirən fərqi forma xüsusiyyətləridir.

Şüşə məmulatlarının estetik xassələrinin qruplaşması 1 saylı cədvəldə verilir.

	Şüşə məmulatlarının estetik xassələri				
	Kompozisiya bütövlüyü		Formanın səmərəliliyi		İnformativlik
Qrup xassələr	Forma yaradan xassələr	Harmoniya yaradan xassələr	Funksional materialın ifadəlilik xassələrinin ifadəliliyi		-
Vahid xassələr	Məkan həlli		Məkan həllinin məntiqliliyi	Formanın plastikasının materialın xassələrinə uyğunluğu	Əlamətlilik üsluba və modaya uyğunluq
	Dekorativ həll		Forma və onun elementlərinin dekorativ həllinin məntiqliliyi	Dekorativ həllin materiala uyğunluğu	Orijinallıq
Quruluş, tektonika	Formanın plastikliyinin texnoloji emala uyğunluğu				

Şüşə məmulatlarının estetik xassələrinin formalaşmasında naxışlanmanın rolu. Şüşə məmulatlarının bədii-dekorativ dəyərliliyini yüksəltmək üçün müxtəlif bəzəndirmək üsullarından istifadə olunur. Şüşə məmulatlarında yaradılan naxışlar təbiətinə, məmulatın üzərinə vurulma üsuluna görə, rənginə, mürəkkəbliyinə və digər əlamətlərinə görə müxtəlifdir. Şüşə məmulatlarında isti və soyuq halda yaradılan naxışlar fərqləndirilir. Büllur və bədii-dekorativ təyinatlı məmulatlarda daha mürəkkəb və qiymətli naxışlar yaradılır.

Şüşə məmulatlarında isti halda yaradılan naxışlara rəngli şüşə, sink-sulfid şüşəsindən olan rəng naxışı, filinqran naxışı, krakle, rəngli səpmə, mərmərəbənzər bərk naxışları, kiçik vərdənə ilə vurulan naxışlar, optiki naxış, şüşə toxunması və başqaları aiddir.

Rəngli şüşə məmulatları almaq üçün şixtanın tərkibinə müxtəlif rəngləyicilər əlavə olunur. Bunun üçün nadir metal oksidlərindən geniş istifadə olunur. Məmulatın ayaqları rəngsiz şüşədən hazırlanır.

Əlvan qatlı şüşə məmulatları – alt qatı şəffaf, üst qatı isə rəngli şüşədən olan 2-3 rəng qatından ibarət olan şüşə məmulatlardır. Burada seçilmiş şüşə kütlələrin termiki genişlənmə əmsalı eyni olmalıdır.

Sink-sulfidli şüşədən alınan məmulat – xarici görünüşünə görə zəif tutqunluğu olan şüşəyə bənzəyir, lakin kontrast ağ (ZnS) və sarı (FeS) zolaqların növbələşməsi ilə fərqlənir.

Krakle – məmulatın səthində səliqəsiz yerləşmiş və əridilmiş nazik çat tellərindən ibarətdir. Bu naxışın alınması üçün formalaşma temperaturuna kimi qızdırılmış məmulatı soyuq suya salıb, sonuncu dəfə qızdırırlar. Aşağı termiki davamlılıq nəticəsində məmulatın üzəri çat toru ilə örtülür. Məmulatın dağıdılmasının qarşısını almaq üçün çatlar əridilir və onlar şüşə divarının içərisində qalır.

Dolaşlıq sap və ya hörmə naxışı – şüşə məmulatından alınan 2 və ya 3 spiral sapların məmulatın üzərinə burulması nəticəsində onun üzərində torşəkilli naxış alınır.

Mərmərəbənzər naxış – süd rəngli şüşənin əsas şüşə kütləsinə başqa rəngdə şüşə qatıb qeyri-bərabər qarışdırırlar. Bu zaman əsas şüşədə rəngli xətlər formasında naxışlar yaranır. Şüşə məmulatlarının malaxitəbənzər naxışlanması da həmin üsulla həyata keçirilir.

Rəngli səpmə naxışı – təqribi 0,5 mm-dək xırdalanmış şüşəni metal lövhəciyin üzərinə səpələyib hazırlanmış «bankanı» onun üstündə fırladırlar ki, xırdalanmış şüşə qırıntıları bankaya yapışsın. Bundan sonra məmulatı adi qaydada formalaşdırırlar.

Optiki naxış – həcmli və qalındıvarlı məmulatlarda (qrafinlər, bardaqlar) alınır. Əvvəlcə məmulatı, ölçüsü məmulatın ölçüsündən kiçik olan, tili, dalğalı naxışlara malik olan formaya üfürürlər. Sonra məmulatı daxili (iç) tərəfi hamar olan daha böyük ölçülü formaya yerləşdirirlər. Məmulatı sonuncu dəfə fırlanan formalarda üfürürlər, bu zaman üzdə olan dalğa və tillər hamarlaşıb, yalnız divarların daxilində qalır.

Bərq naxışı – məmulatın üzərində rəngbərəng çalarlar yaradır (perlamutra bənzəyir). Məmulat SnCl_2 (xlorlu qalay), SrNO_2 (stronsium-nitrat) və BaCl_2 (barium-xlor) duzlarının qarışıqlarının buxarları altında mufel sobasında qızdırılan zaman, həmin duzlar onun üzərinə çökərək möhkəm (bərək) yapışırlar və müxtəlif çalarlar yaradırlar. İstifadə olunan duzların faiz tərkibi aşağıdakı kimi olsa:

80% SnCl_2 , 5% SrNO_2 , 15% BaCl_2 – göyə çalan rənglər;

88% SnCl_2 , 7% SrNO_2 , 5% BaCl_2 – qırmızıya çalan rənglər yaranır.

Dalğavari naxış məmulatın üzərində dalğavari qəlibə salınarkən yaranır. Bu naxışın alınması optiki naxışın alınmasını xatırladır.

Şüşə parça bəzəyi müxtəlif rəng və toxunuş strukturu ilə fərqlənir. Şüşə parçası armaturlaşdırılmış material olduğuna görə məmulatın mexaniki möhkəmliyini artırır. Bu naxışı almaq üçün hazır olan məmulatın üzərini təyin olunmuş rəng və naxışı olan şüşə parçası ilə örtürlər və məmulatı son dəfə üfürürlər.

Çil-çıraq naxışını almaq üçün məmulatın üzərinə üzvi həlledicilərdə həll olunmuş metalların üzvi birləşmələrinin məhlulu məmulatın üzərinə çəkilib yandırılır. Bu zaman həlledicilər yanır, metal və ya onların oksidləri plyonka (nazik qat) şəklində məmulatın üzərində bərkiyir (yapışır).

Plyonka ilə naxışlama zamanı narın dispersiyalı plyonkalardan maddə məhlulu isti məmulatın üzərinə aeroxol ilə çəkilir. Şüşənin məhlul ilə qarşılıqlı təsiri nəticəsində kimyəvi tərkibinə və xassələrinə görə şüşədən fərqli olan möhkəm plyonka yaranır. Bu üsulla naxışlanan şüşə yaraşığı xarici görünüşündən başqa, kimyəvi cəhətdən möhkəm, elektrik keçirən, möhkəmliyi 1,5-2 dəfə artmış və s. xassələrə malik olur. Dəmir xloridin suda məhlulundan istifadə edilərək açıq sarıdan narıncı rəngədək, xloridli qalay və 3 xlorlu antimon məhlullarından istifadə etməklə isə tünd bənövşəyidən mavi rəngədək (məhlulun qatılığından asılı olaraq) boyanmış məmulat alınır.

Yuxarıda göstərilən naxışlardan başqa məmulatlar şüşə kütləsi parçası, qırıntıları, şüşə lifi, qabarcıqlar və s. naxışlarla bəzədilir.

Krakle naxışından başqa, digər bəzəklər məmulatın mexaniki və termiki möhkəmliyinə mənfi təsir etmir.

Şüşə məmulatlarında soyuq halda yaradılan naxışlar. Şüşə məmulatlarına soyuq halda vurulan naxışlar, isti halda vurulan naxışlarla müqayisədə daha rəngarəngdir. Bəzəyi soyuq halda vurulmuş məmulatların çeşidi, naxışı isti halda vurulmuş naxışların çeşidinə nisbətən daha genişdir. Soyuq halda vurulan naxışlar məmulatın üzərində mexaniki və kimyəvi üsullarla, həmçinin rəssamlıq üsulu ilə yaradılır.

Mexaniki üsulla vurulan naxışlara tutqun lent, nömrələnmiş cila, almaz naxışı, enli til və oyma naxışlar aiddir.

Tutqun lent məmulatın yuxarı kənarına çəkilən eni 2 mm-dək olan zolaq naxışdır.

Nömrəli cila mürəkkəb kompozisiyası olan daha dərin naxışlardır.

Almaz naxışı daha dərin, mürəkkəb xətt və şırımların cızılması nəticəsində yaradılmış həndəsi fiqurlar, kollar, ulduzlar və s. kimi bəzəklərə deyilir. Almaz xəttləri müxtəlif diametr və eni olan abraziv dairələrin vasitəsilə çəkilir. Almaz tili naxışlar mürəkkəbliyinə görə nömrə və qruplara bölünür. Mürəkkəb naxışın konturları əvvəlcədən məmulatın üzərinə çəkilir. Bu cür naxışlı məmulatlar daha qiymətli sayılır.

Enli til naxışları qalındıvarlı məmulatın üzərində yaradılır. Naxış çəkildikdən sonra məmulatın səthi güzgü parıltısı ilə cilalanır.

Oyma naxışlar məmulatın üzərinə diametri 10-100 mm olan mis disklərin köməyi ilə çəkilir. Bunlar məmulatın səthində olan güllər, budaqlar və s. kimi tutqun naxışlardır.

Mexaniki üsulla vurulan naxışlar məmulatın möhkəmliyinə və termiki davamlılığına mənfi təsir etsə də məmulatın estetik məziyyətini artırır.

Kimyəvi üsulla və ya aşındırma üsulu ilə vurulan naxışlar sadə, mürəkkəb və dərin bədii aşındırılma naxışlarına bölünür. Kimyəvi üsulla alınan naxışlar şəffaf və parıltısız (tutqun) ola bilər. Naxışın alınması üçün qara mum və ya parafin qatı ilə tam örtülmüş məmulatın üzərində xüsusi

maşınlarda olan nazik iynə vasitəsilə rəsm çəkilir və bu cür məmulat 15-30 dəqiqə ərzində flüorit turşusu (HF), duz (HCl) və sulfat (H₂SO₄) turşusunun qarışığından ibarət olan xüsusi vannalara salınır. Turşu qoruyucu qatı olmayan hissələrdən şüşəyə daxil olmaqla onu əridir və tutqun naxış alınır. Əgər vannada olan qarışıq HCl və H₂SO₄-dən ibarətdirsə, naxış şəffaf olur.

Sadə aşındırma qilyoşir maşınlarında çəkilmiş sadə təkrarlanan sınıq xətt, spiral və ziqzaqlardan ibarət naxışdır.

Mürəkkəb aşındırma pantoqraf maşını ilə çəkilmiş daha mürəkkəb kompozisiyalardır.

Dərin bədii aşındırma 2 və daha çox qatlı məmulatların (vazlar və daha böyük məmulatlar) üzərinə çəkilir. Məmulatın üz səthi rəngli, iç qatı isə şəffaf olmalıdır. Müxtəlif dərinliklərdə yaranan rəsm müxtəlif rəng və çalarları ilə fərqlənib xüsusi effekt verir. Dərin aşındırma üçün yalnız HF turşusundan və ya onun H₂SO₄ ilə qarışığından istifadə edib məmulatın səthində olan bütün maddələrin tam əriməsinə kimi emal aparılır.

Əl ilə çəkilmiş rəsm və ya ipəkqrafiya naxışlarının alınması üçün termoplastik boyalardan istifadə olunur. Boyaq çəkildikdən sonra onu 550-580°C dərəcədə sobalarda yandırmaqla bərkidirlər. Naxış əldən fırça ilə, trafaret çapı, pulverizator və ya keçirici şəkillərin köməyi ilə yaradılır. Burada lentçəkmə güllər və s. daha mürəkkəb kompozisiyalar yaradılır. İstifadə olunan boyaq adi mufel boyağı və 12%-li gümüş və ya qızıl məhluludur. Rəngləyici oksidlərdən başqa boyaqların tərkibində tez əriyən qurğuşun və bor oksidi də var. Yandırma zamanı tez əriyən oksid yumşalıb şüşənin üst qatına təsir edib, ona daxil olur, nəticədə boyaqlar məmulatın üzərinə möhkəm birləşir və parıltısını saxlayırlar.

Şüşə məmulatlarını birmənalı olaraq hər hansı bir üsluba ampirə, rokokoya və ya kantriyə aid etmək mümkün deyildir. Hər bir məmulat öz fərdi üslubuna malikdir. Lakin müəyyən içkilər üçün qədəh və stəkanların klassik formaları mövcuddur. Əgər mənzilin interyeri hündür tavanlıdırsa, nəfis stolu, hündür söykənəcəkli stulları varsa, hər şeydə ardıcılıq,

düzxətlik və yüksəklərə canatma hiss olunan qotika üslubunda hazırlanıbsa, bu halda buraya şaquli xəttləri nəzərə çarpdıran hündür, zərif qədəhlər uyğundur.

Nəcib klassika - artıq heç nə yoxdur, hər şey təmkinli və gözəldir. Bu, hər zaman öz yeri olan köhnəlməyən qablardır.

Modern üslubunda şüşə və büllur gəncələr üçün dəbdirdir. Yeni hər şeyin nəfisliyi – ultragözəçarpan rənglər və qeyri-adi formalar – heç bir ciddi qayda mövcud deyildir. Çox dəbdəbəli bəzəndirilmiş çinini təmkinli və sadə dekorlu büllurla tamamlamaq tövsiyə olunur, məsələn, ancaq ayaq hissəsi dekor edilmiş nəfis qədəhlərlə. Həmçinin qədəhin özünün bir qədər dalğavari olması ilə şəffaf məmulatları tamamlamaq olar. Rəngli şüşədən məmulatları çox zaman əl ilə hazırlayırlar və üzərini qızıl suyu ilə və ya platinlə cilalamaqla bəzəyirlər.

Dekorlamanın, bəzəndirmənin digər populyar növü də oyma naxışdır. Əvvəlcə məmulatın üzərinə mum çəkirlər, sonra isə üzərinə xüsusi iynələrlə naxış döyürlər. Döyülmüş yerləri turşu məhlulu vasitəsilə emal edirlər. Daha sonra həmin yerə qızıl suyu çəkirlər və bişirirlər. Nəticədə qızılı parıltılı gözəl naxış əmələ gəlir.

Applikasiya və ya qurama ilə bəzəndirilən məmulatlar çox gözəgəlimli və təmtəraqlı görünür. Bu proses çox mürəkkəb və çox zəhmət tələb edəndir. Məmulatın üzərində nə qədər çox rəng çaları varsa, deməli o rəngin bərkidilməsi üçün daha çox bişirmə mərhələsi keçmişdir. Bu məmulatları dekorlarının zənginliyi və dəbdəbəliliyi fərqləndirir.

Qeyd edilənlərdən başqa, şüşə və büllur məmulatların tərtibatının müxtəlif üsulları mövcuddur: mina ilə basma, qızıl, platin və ya gümüş ilə haşiyələnmə, basma naxış və s. Əgər qəliblə hazırlanmış məmulatlar bir-birinə oxşayırsa, əl ilə hazırlanmış məmulatlar isə incəsənət əsəri sayılır. Fərq ondan ibarətdir ki, əl ilə hazırlayarkən sənətkar öz qəlbinin bir hissəsini incəsənət əsərinə verir və onu «canlandırır». Məhz buna görə bir dəstdə yığılmış, lakin əl ilə hazırlanmış məmulatlar azacıq da olsa bir-birindən fərqlənir.

Şüşə məmulatlarının estetik xassələrinin qiymətləndirilməsi. Şüşə məmulatlarının estetik xassələrinin qiymətləndirilməsi, əsasən ekspert qiymətləndirmə üsulu ilə həyata keçirilir. Praktikada 30 ballıq şkala üzrə qiymətləndirmədən daha çox istifadə olunur. Keyfiyyətin 30 ballıq şkala üzrə qiymətləndirilməsində estetik xassələr maksimum 15 balla qiymətləndirilir. Bu zaman məmulatların aşağıdakı estetik xassə göstəriciləri – əmtəə görünüşü, forması və naxışı qiymətləndirilir. Xassələrin balla ən yüksək qiyməti və attestasiyadan keçirilən məmulatların balla qiymət intervalları 2 sayılı cədvəldə verilir.

Cədvəl 2.

Keyfiyyət göstəricilərinin adı	Balla ən yüksək qiymət	Yoxlamadan keçirilən məmulatların balla qiymət intervalları
Əmtəə görünüşü, forma və naxışlanma	15	15-13
Emal keyfiyyəti	9	9-18
Şüşənin keyfiyyəti	6	6

Keramika məmulatlarının estetik xassələri

Keramika məmulatlarının ictimai yararlılığını xarakterizə edən estetik xassələri aşağıdakı göstəricilərlə xarakterizə edilir: kompozisiya bütövlüyü, formanın səmərəliliyi, informasiya ifadəliliyi və istehsal hazırlığının mükəmməlliyi.

Məmulatların kompozisiya bütövlüyü hissələrin və bütövlükdə formanın harmonik vahidlik yaratmasında, formanın elementlərinin üzvi əlaqələndirilməsində, digər məişət əşyaları və bütövlükdə interyerlə uyğunlaşmasında özünü göstərir.

Kompozisiya bütövlüyü formanın ümumi məkan həllini, onun naxışlanmasını, bədii konstruksiya həllini, formanın eyni və ya fərqli elementlərlə ayrılma imkanlarını, həmçinin formanın onun üçün xarakterik

olan miqyaslarda proporsiyalılığını, kontrastlığı, kompozisiyanın harmonikliyinə xarakterizə edir.

Keramika məmulatlarının formasının səmərəliliyi formanın və onun elementlərinin məkan və dekorativ həllinin məntiqliyində, formanın plastikliyinin materialın xassələrinə və emal texnologiyasına uyğunluğunda aşkara çıxır. Səmərəli formaya malik olan məmulatlar daha möhkəm və uzunömürlü olur, səmərəli formaya malik olmayan məmulatlar isə daha az yararlı olur. Uşaqlar üçün olan məmulatların formasına daha xüsusi tələblər verilir. Bu məmulatlar maksimum davamlı və çoxfunksiyalı olmalıdır.

Məişət keramika məmulatlarının informativliyi formanın orijinallığında, onun hakim moda və üsluba uyğunluğunda aşkara çıxır.

İstehsal hazırlığının mükəmməlliyi naxışların konturlarının, ayrı-ayrı elementlərin birləşməsinin təmizliyi və düzgünlüyü, şirə və dekorativ örtüklərin, marka və firma işarələrinin dəqiqliyi və aydınlığı ilə müəyyən edilir.

Keramika məmulatlarının estetik xassələrinin formalaşmasında naxışlanmanın rolu. Keramika məmulatlarının estetik xassələrinin formalaşmasında naxışlanma mühüm rol oynayır. Onlara vurulan naxışlar şirəaltı və şirəüstü olur. Şirəüstü üsul ilə naxışlanma ən çox yayılmış bəzək üsuludur. Məmulatın səthinin bəzək üsulundan asılı olaraq naxışlar relyefli və hamar ola bilər. Naxışlar məmulata əl və ya yarım mexaniki üsulla vurula bilər.

Keramika məmulatlarının bəzəndirilməsində bığcıq, köbə, lent, relyefin rənglənməsi, çap, basma, örtük, yarımörtük tədricən rəngsizləşən örtük, krakle, fotokeramika şəbəkə, rəssamlıq naxışlanma üsulları tətbiq olunur.

Bığcıq, köbə, lent naxışları sadə olmaqla həm ayrılıqda, həm də digər naxışlarla birlikdə vurulur. Bunlar qabın ağız kənarlarına, qırağına və s. yerlərə vurulan fasiləsiz lentşəkilli naxışdır. Eni 1 mm olan bığcıq, 1-3 mm olan köbə, eni 4-10 mm olan lent naxışı adlanır. Eni 15-16 mm olan isə bufet lentidir.

Krackle çini və kaşıda yaradılan naxışdır. Şirəli məmulatın səthində süni yolla xırda tük çatlarından ibarət tor əmələ gətirilir ki, sonra boyaqla doldurulur və ikinci yandırılma prosesində örtülür.

Şəbəkə naxışı metal, karton təbəqələr üzərində naxış yuvaları kimi açılır. Sonra həmin trafaret qabın üzərinə qoyulur və boyaq vurulur. Trafaret bir və ya bir neçə rəngli ola bilər.

Örtük naxışı qabın bütün səthini və ya ancaq xarici səthinin bir rənglə örtməklə əmələ gətirilir. Örtük tam, yarımörtük, get-gedə rəngsizləşən örtük olur. Örtük naxışını əmələ gətirmək üçün qabı boyağa salırlar. Yarımörtük naxışı isə 40% səthi əhatə edən, yastı qablarda isə eni 20 mm-dən çox olan zolaq şəklində vurulan naxışlardır.

Möhür naxışı (şəmp) rezin lövhələr üzərində işləndikdən sonra həmin naxışın möhürünü boyağa, yaxud da qızıl preparatına batırmaqla qabın üzərinə köçürülməsinə əsaslanır. Möhür naxışı xırda, mürəkkəb olmayan berrənglidir.

İpəkqrafiyada naxışlar müəyyən tor parça üzərinə işlənir, yəni rəng keçməsi üçün yerlər açılır. Rəng buraxılmayan yerlər isə tam örtülür. Sonra həmin parça qabın üzərinə qoyularaq rəng çəkilir. Belə naxışlar bahadır, çünki çox boyaq işlədilir.

Rəssamlıq naxışı fırçanın köməyi ilə qabın üzərinə çəkilir və naxışın kompozisiyasına görə sadə, mürəkkəb ola bilər.

Relyef naxışı kənarı kəsikli olan məmulatlar üçün xarakterikdir. Relyef naxışı formaya salınma prosesində əmələ gəlir. Belə naxış boyaq və ya qızıl preparatı ilə əmələ gətirilir.

Fotokeramika üsulu ilə bəzəndirilmənin əsası əksin foto plastinkadan məmulatın səthinə köçürülməsindən ibarətdir. Işığa həssas təbəqə ilə fotoplastinka tozaoxşar keramika boyağı ilə örtülür ki, işıq təsir etməyən sahələrdə bərkidilsin.

Çini məmulatlarının naxışının növünün xarakterinə və mürəkkəbliyinə görə 1-dən 10-a qədər qrupa bölünür. Çini məmulatlarının bəzəndirilməsi

üçün mürəkkəb naxışlardan istifadə olunduqda onun qiyməti 30-40% baha olur. Məmulatın qiyməti bəzəyin xarakterindən də asılıdır.

Bədii çini məmulatlarının bəzəndirilməsi. İncəsənətin əsas xüsusiyyəti xalqın həyatı ilə sıx əlaqədar olmasıdır. Gözəl, qəşəng əşyalar yalnız yaşayışı bəzəmir, həm də onu sevincli, bəzəkli edir və estetik zövq ilə tərbiyələndirir.

Bədii çini məmulatlara mənzil və klublarda, teatr və mədəniyyət evlərində, mehmanxana və sanatoriyalarda rast gəlinir. Bədii məmulatlar tək nümunə halında istehsal edilir və çox yüksək qiymətləndirilir.

XVIII əsrin ortalarına qədər çininin bədii tərtibatında barokko üslubu hökm sürürdü. Burada məmulatın küncləri səlist və dəbdəbəli düzəldilmiş olurdu. Sonra barokko üslubunu rokoko üslubu əvəz etməyə başlayır, bu da əyri-üyrü və qurtarmayan (yarımçıq) xətlərlə xarakterizə olunur.

XIX əsrin I yarısında çininin bəzəndirilməsində ampir üslubunun olması ilə xarakterizə olunur, bu da dəqiqliyi və soyuq xətləri ilə fərqlənir. Bu üsul əvvəlcə Fransada, sonra isə Rusiyada inkişaf etmişdir.

XX əsrin 20-ci illərində konstruktivizm yayılmışdı ki, belə məmulatlar bəzəksiz olurdu. Çini və eyni zamanda da kaşının bəzəndirilməsində naturalizm geniş yayılmışdı.

Bədii çini məmulatlarının çeşidinə büst (bədənin bədən yuxarı hissəsinin heykəli), insan fiqurları, müxtəlif hədiyyələr, divar boşqabı daxildir.

Bədii çini məmulatlar dörd sorta bölünür: əla, I, II və III sortlar.

Estetik xassə göstəriciləri bədii-dekorativ təyinatlı məmulatların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində daha mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Keramika məmulatlarının bədii-estetik xassələri keyfiyyət səviyyəsinin 40 ballıq şkala üzrə qiymətləndirilməsi 3 saylı cədvələ uyğun olaraq qiymətləndirilir.

Keramika məmulatlarının estetik xassələrinin qiymətləndirilməsi

Cədvəl 3.

Göstəricilərin adı	Balları ən yüksək qiymət			Yoxlanılan məmulatların balları qiymət intervalı		
	Adi	Nazik divarlı	Dekorativ	Adi	Nazik divarlı	Dekorativ
Forma	12	12	16	12-11	12-11	16-15
Naxış	12	12	16	12-11	12-11	16-14
Emal keyfiyyəti	10	16	8	10-9	16-15	8-7
İşıqkeçirmə	6	-	-	6	-	-

Metaldan olan məişət məmulatlarının estetik xassələri

Yeməxana ləvazimatları. Yeməxana ləvazimatlarının forması əsrlər boyu formalaşmışdır və indiki zamanda onda hər hansı bir dəyişiklik ediləsi heç nə qalmamışdır. Lakin yeni materiallardan istifadə və hazırlanma keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması imkanları qalmışdır. Bu gün yeməxana ləvazimatlarını üç əsas materialdan hazırlayırlar. Ən bahalı gümüş ləvazimatlar ehtiyatlı davranış və daimi qulluq tələb edirlər. Melxiordan – misin nikelə (5-30%) və marqansla (1%-ə yaxın) qatışıqından – hazırlanan yeməxana ləvazimatları daha ucuzdu. Lakin yadda saxlamaq lazımdır ki, materialın tərkibinə daxil olan mis və sink qida ilə insan orqanizminə daxil olduqda sağlamlıq üçün zərərli təsir göstərə bilər. Bundan başqa, melxior yaxşı qulluq tələb edir. Qiymətinə və keyfiyyətinə görə «qızıl orta» təşkil edən yeməxana ləvazimatlarını xrom-nikelli poladdan hazırlayırlar. Gigiyena, estetika, uzunömürlülük və qulluq olunmasının sadəliyinə görə bu növ yeməxana ləvazimatları bu gün ən yaxşı hesab olunur.

Müasir yeməxana ləvazimatları təkcə hazırlanmasının yüksək keyfiyyətinə görə deyil, həm də onları yüksək mədəniyyət əşyası edən dizaynı ilə də fərqlənir. Hər bir tanınan istehsalçı şirkətlərin kolleksiyalarında müxtəlif dizaynlı məmulatların geniş çeşid təklifi vardır:

- ənənəvi – ortada nazikləşən və sonunda enlənən, kənarları relyefli çıxıntılı işlənmiş, naxış və ya medalyonla bəzədilmiş saplağı və ya dəstəyi olan;
- ampir – sarınmış lent şəklində nəbati naxışlı, ayrı-ayrı elementləri qızıl suyuna çəkilmiş dekorativ elementli;
- modern – dalğavari rəvan xəttlər, dəstəklərin cilalanması;
- avanqard – forma və yerləşməsinə görə effektiv düşünölmüş iki-üç xəttli;
- rokoko – dəstəyinin uc hissəsi qeyri-simmetrik balıqqulağı şəkilli, nəfis, burulma xəttli dizaynli;
- sənaye – heç bir dekorativ bəzəyi olmayan sadə dəstəkli;
- nordik – sənaye üslubundakı kimi sadə, lakin xəttlər daha axarlı; dəstəkləri silindrik, hamar; qaşıqların çömçə hissəsi, demək olar ki, yumru; bıçaqların ülgüc hissəsi və çəngəllərin dişləri qısaldılmış;
- kantri – üzərində xüsusən nəzərə çarpan iri metal pərçim olan dəstəkləri ağacdən və ya ağac naxışlı plastiddən hazırlanmış sadə ənənəvi formalı ləvazimatlar.

Yeməxana ləvazimatları X18H10 markalı aşqarlı xromnikel poladından hazırlanır, daha doğrusu təmiz dəmirdən əlavə xəlitədə 18% xrom və 10% nikel vardır. Bu markadan olan poladı «tibbi polad» da adlandırırlar, belə ki, onun tərkibində civə, sink, mis, kadmium, arsen qatışığı yoxdur, qaynatma ilə yuyulmaya və paslanmaya gözümlüdür. Hazırki dövrdə bu materialdan hazırlanan əşyalar ən uzunömürlü, gigiyenik və ekoloji cəhətdən təmiz hesab olunaraq, dietoloqların ən ciddi tələblərinə cavab verir. Tərkibində zəhərli qatışıqlar olmayan bu növ polad qida məhsullarının tərkibində olan zəif turşu və ya zəif qələvi mühitinin təsirinə davamlıdır.

X18H10 markalı polad güzgü kimi parıltılı cilalanır. Cilalanma yeməxana ləvazimatlarına nəinki yaraşığı görkəm verir, həm də onların təmizlənməsini asanlaşdırır, belə ki, hamar səthdən qida qalıqlarının

təmizlənməsi daha asandır. Bundan başqa, cilalama yeməqxana ləvazimatlarının istismar müddətini uzadır.

Yeməqxana ləvazimatları arasında bıçaqlar xüsusi yer tutur. Yüksək keyfiyyətli bıçaqları iki növ poladdan istehsal edirlər: dəstək hissəsi X18H10 markalı poladdan, ülgüc hissəsini isə daha gec kütləşməsi üçün daha möhkəm poladdan. Bu cür bıçaqların dəstəyi iki hissədən hazırlanır və onların arasına ülgüc hissəsi keçirilir. Birləşmə yerləri elə emal edilir ki, tikiş yerləri nəzərə çarpmasın. Ancaq dəstəyin uc hissəsində iki fərqli markadan olan poladın birləşmə yerində az nəzərə çarpacaq qədər xətt qalır. Bu xətt bıçağın yüksək keyfiyyətli poladdan hazırlanmasına işarədir.

Daha ucuz bütöv bıçaqlar eyni markadan olan bütöv polad parçasından hazırlanır. Bıçağın ülgücünün gec kütləşməsi üçün poladın daha sərt markasından istifadə edilir ki, onlar da X18H10 markalı poladın unikal xüsusiyyətlərinə malik olmur. Bu növ bıçaqlar xarici görkəmini tez itirir, gigiyenik və dietoloji tələblərə cavab vermir.

Yeməqxana ləvazimatlarının, bir qayda olaraq əksərən dəst şəklində satırlar: 24 əşyadan ibarət 6 adamlıq – hərəsi 6 ədəd bıçaq, çəngəl, qaşığı və çay qaşığı; 72 əşyadan ibarət 12 adamlıq – hərəsi 12 ədəd yeməqxana bıçağı, çəngəli və qaşığı, çay qaşığı, şirniyyat üçün çəngəl. Bu cür dəstə həmçinin çömçə, şorba üçün kiçik çömçə, salat üçün qaşığı, salat üçün çəngəl, qarnir üçün iri qaşığı, tort üçün iri qaşığı, iki serviz qaşığı, qənd üçün qaşığı, qənd üçün maşa, mürəbbə üçün qaşığı daxildir. Çay dəstgahı üçün 16 əşyadan ibarət 6 adamlıq və həmçinin balıq yemək üçün 123 əşyadan (hərəsi 6 ədəd xüsusi bıçaq və çəngəl) ibarət xüsusi dəstlər də vardır. Balıq üçün bıçaqlar daha çox belə oxşayır və iti ucu olmayaraq ancaq balığın sümüyünü ayırmağa yararır. Təsadüfən balığın sümüyünün xırdalanması təhlükəsi olduğu üçün, adi bıçaqdan burada istifadə etmək tövsiyə olunmur. Balıq üçün çəngəllərin dişləri daha qısa olur və ortasında yarıq qoyulur. Bu cür çəngəllərin dişlərinin bünövrə hissəsinin kənarlarında fiqurlu kəsiklər vardır ki, bu da onları adi çəngəllərdən fərqləndirir.

Dizaynerlər tərəfindən düşünülmüş salfet kağızları üçün halqalar və yeməxana ləvazimatı üslubundakı tutqaclar süfrəyə əlavə bəzək verir. Bu, kiçik aksesuarlara əhəmiyyətli rol verilir. Onlar süfrənin bəzəndirilməsini tamamlayaraq, oradakı elementləri – qab-qacağı və süfrə ağlarını uzlaşdırır.

Mətbəx bıçaqları və qayçılar. Hər bir xüsusişdirilmiş bıçağın özünün forma, çəki və ölçüsü vardır. Həmin bıçaqlar təyinatından asılı olaraq istifadə ediləcək ərzaqların xassələrinin müxtəlif olması ilə bağlı olaraq müxtəlif cür hazırlanır. Bıçaq istehsalçısı texnoloqlar kəsilmə prosesini asanlaşdırmaq, onu rahat etmək üçün ülgücün və dəstəyin daha düzgün formalarını yaratmağa çalışmışlar. Müxtəlif şirkətlərin bıçaqları mütləq bir-birindən fərqlənəcək, lakin xüsusişdirilmiş bıçaqların əsas ümumi cəhətləri saxlanılacaqdır. Aşağıda «Fiskars» (Finlandiya) şirkətinin nümunəsi əsasında daha çox rast gəlinən tipik bıçaq və qayçıların qısa təsviri verilir:

- meyvə, tərəvəz və köklərin təmizlənməsi üçün bıçağın ülgücü düz və ya əyilmiş formada olur;
- yumşaq ət üçün bıçağı digər bıçaqlarla qarışdırmaq mümkün deyildir – o, ən uzun və ensizdir. Bu növ bıçaq ətin və ya balığın tikələrinin nazik və səliqəli kəsilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Tikənin eyni qalınlıqda və səliqəli olması üçün onu əlin bir hərəkəti ilə kəsmək lazımdır ki, bu da ancaq uzun olan bıçaqla mümkündür. Bıçağın ülgücü ensiz olmalıdır ki, qida onun üzərinə yarıpşmasın və qırıpşmasın;
- çörək bıçağı – çörəyin bəzi sortlarının qabığı möhkəm, içi isə yumşaq olur. Kəsilmə zamanı bu növ çörəklər əzilir və estetik görkəmini itirir. Bu, baş verməsin deyə, çörək bıçağından istifadə edilir. Onun uzun ülgüc hissəsinin kənarı dalğavari olur ki, bu da çörəyin bərk qabığını sındırır, yumşaq hissəsini isə adi bıçaq kimi kəsir. Bu cür bıçaqlar qarpız və yemiş kəsmək üçün də yararlıdır;

- pomidor bıçağı da çörək bıçağına bənzəyir, lakin onun ölçüləri bir qədər kiçikdir. Bıçağın dalğavari ülgücü pomidorun bərk qabığını asanlıqla kəsir, içərisinin yumşaq hissəsini isə əzmir;
- pendir bıçağı – pendirin yumşaq növlərini kəsmək heç də asan deyildir, belə ki, kəsilərkən o, bıçağa yapışır və bıçağın irəli-geri hərəkəti zamanı qırılır. Bu cür pendirləri bir hərəkətlə yuxarıdan aşağıya doğru kəsirlər ki, bunun üçün də ülgücü əyri bıçaq daha rahatdır;
- ümumi təyinatlı bıçaqlar – dəstə müxtəlif uzunluqlu bıçaqlar daxil edilə bilər. Onlar hər hansı bir səciyyəvi xüsusiyyətə malik deyil və kartof, tərəvəz kəsmək üçün istifadə olunur;
- aşpaz bıçağı – ən iri və ağır bıçaqdır, ülgüc hissəsi enli və ucu bir qədər əyridir. Onu iri tərəvəzlərin, məsələn kələmin təmizlənməsi, kəsilməsi və doğranması üçün istifadə edirlər. Elə həmin məqsədlərlə dəstdə iri, enli ülgüc hissəsi olan çapacaqlardan da istifadə edilir;
- ət üçün bıçağın ülgüc hissəsinin ucu bir qədər qalın və əyridir ki, bu da ətin bərk və çətin yerini kəsmək üçün güc tətbiq etməyə imkan verir;
- doğrama üçün bıçaq vetçina, qızıl balıq, piroq və biskvitlərin çox nazik doğranması üçün nəzərdə tutulmuşdur. Onun ülgüc hissəsinin ortasında novalça tipli dərinlik vardır ki, bu da kəsilmə zamanı havanın buraya dolaraq kəsilən qida məhsulunun yapışmasının qarşısını almağa imkan verir. Onun vasitəsilə çox nazik tikələr kəsmək mümkündür;
- əti sümükdən ayırmaq üçün bıçaq yumşaq ət üçün bıçağa bənzəyir, lakin daha qısa və ülgücünün uc hissəsi kəskin əyridir;
- yağ üçün bıçağın ülgüc hissəsi enli və qısa – bıçaqlar arasında ən kütüdür;
- kartof soymaq üçün bıçaq, demək olar ki, bıçağa bənzəmir, lakin iş üçün çox rahatdır;

- polad bel ət və ya balıq tikələrini tavada qızardarkən çevirmək üçün və həmçinin qayğanaq, tort, pirojna və s. götürülməsi üçün istifadə olunur;
- plastik kütlədən bel də polad bel ilə eyni məqsədlər üçün istifadə edilir, lakin teflon örtüklü tavalər üçün nəzərdə tutulur;
- mətbəx qayçıları öz forma və təyinatına görə adi qayçılara bənzəyir, lakin daha iri və güclü dəstəyə və ülgücə malikdir;
- balıq doğramaq üçün qayçının dəstəyi güclü, ülgücü isə qısa olur. O, balığın üzgəclərini, quyruğunu və sümüklərini kəsmək üçün istifadə edilir. Bu cür qayçıların bağlı qalması üçün xüsusi qarmaqdan istifadə olunur;
- quş doğramaq üçün qayçılar da balıq doğramaq üçün qayçılara bənzəyir. Onunla quşun bərk hissələrini – caynaqları, lələkləri və sümükləri kəsmək mümkündür. Quşun sümüklərinin kəsilməsi üçün qayçının üzərində fiqurlu çıxıntı vardır.

Bıçağın paslanmaya davamlılığı və kəsmə xassələri poladın bərkidilməsi (döyülməsi) üsulundan asılıdır. Mürəkkəb istilik emalı prosesi sərt poladın əldə edilməsinə imkan verir. Ən yaxşı bıçaqlar – isti döyülmə ilə emal olunmuş bıçaqlardır. Bütöv döyülmüş bıçaqlar az miqdarda istehsal olunur. Kütləvi istehsal zamanı bıçağı prokatdan hazırlayırlar, sonra mexaniki döymə prosesindən keçirirlər.

Son illərin inqilabi yeniliklərindən biri də bıçaq istehsalında kompozit metal-keramika birləşmələriindən istifadə olunmasıdır. Bu cür materialların tətbiqi metala xas olan bəzi çatışmamazlıqların aradan qaldırılmasına və üstünlüklərinin saxlanılmasına səbəb olmuşdur. Məsələn, bu cür materiallardan hazırlanmış bıçaq hətta ən aşağı temperaturlarda da öz xassələrini saxlayır ki, adi polad belə temperaturlarda kövrək hala gəlir.

Hələ keçmiş zamanlarda öz-özünə itilənən bıçaqlar məlum idi. Bu cür bıçaqların ülgüc hissəsini müxtəlif yumşaqılıqlı çoxqatlı hazırlayırlar. Daha sərt poladı iki yumşaq polad lövhənin arasına yerləşdirirlər. Yumşaq polad

işləndikcə yeyilir, sərt polad isə az yeyilir və nəticədə bıçaq həmişə iti qalır. Hazırki dövrdə bu texnologiya yenidən bərpa olunub, lakin yeni daha yüksək texnologiyalar səviyyəsində. Metalın çox kiçik zərrəciklərini 2000°C temperaturda səsdən iti sürətlə ülgüc hissənin bir tərəfinə çiləyirlər. Nəticədə tərəflərinin sərtliyində fərq olan ülgüc hissə əmələ gəlir. İstismar prosesində bıçağın yumşaq hissəsi yeyilir, bərk hissəsi isə cüzi yeyilir, buna görə də ülgücün kəsən hissəsinin qalınlığı əvvəlki möhkəmliyini saxlamaq şərti ilə millimetrin yüzdə bir hissəsi qədər nazildir və itilənir. Bıçaq çox iti olur: qeyd etmək lazımdır ki, bu cür bıçaq hətta şüşəni də kəsir.

Keçmişdə ənənəvi olaraq mətbəx bıçaqlarının dəstəklərini ağacdan hazırlayırdılar. Lakin gigiyenik nöqteyi-nəzərdən ağac bıçaq istehsalı üçün heç də ideal material deyildir. İş burasındadır ki, ağac materialı təbii məsaməli olur və həmin dəliklər mikroorqanizmlərin, o cümlədən xəstəlik əmələ gətirən mikroorqanizmlərin döləyərək çoxaldığı yer ola bilər. Digər çatışmayan cəhət: ağac materialı daim rütubətli mühitdə (ərzaqla təmasda, yuyulma zamanı) olduqda ovxalanır və dağılır. Beləliklə, mətbəx bıçaqlarının və xüsusən də peşəkarların istifadəsi zamanı həddən artıq yüklənən bıçaqların dəstəyini hazırlamaq üçün daha möhkəm material lazımdır.

İndiki dövrdə bıçaqların dəstəyinin hazırlanması üçün ən yaxşı material polipropilen hesab edilir. O, rütubətdən və aqressiv mühitdən (məsələn, yuyucu vasitələrin tərkibindəki qələvilər, qida turşuları) qorxmur, çoxsaylı yuyulma nəticəsində dağılmır və öz xassələrini geniş temperatur diapazonunda da saxlaya bilər. Polipropilen materialından hazırlanmış dəstəklərin səthində məsamə olmadığı üçün onlar gigiyenik cəhətdən də üstüdürlər. Bundan başqa, plastik propiləndən istənilən formada bıçaq dəstəyi hazırlamaq mümkündür. Onun yeganə çatışmamazlığı yüksək istiliyə davamlı olmamasıdır. Buna görə də bu cür dəstəyi olan bıçaqları açıq oddan qorumaq lazımdır, əks təqdirdə onlar əriyə və hətta alışa bilər. Bununla yanaşı, propilen dəstəkli bıçaqları qaynar su ilə sterilizə etmək mümkündür.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İstehlak mallarının estetik xassələrinin qiymətləndirilməsində və bu xassənin məmulatın kompleks keyfiyyəti tərkibində formalaşması kriteriyasının təhlil edilməsində texniki estetikanın çox böyük rolu vardır. Texniki estetika cavan və daha sürətlə inkişaf edən elm sahəsi olub, bədii konstruksiyalaşdırmanın sosioloji məsələlərini formalaşdırır, adamların maddi və mədəni tələbatını ödəyən və onları bilavasitə əhatə edən əşya mühitinin kompleks qaydada formalaşması prinsipini işləyib hazırlayır. Texniki estetika, eyni zamanda dizaynın sosioloji, iqtisadi, estetik, ergonomik, texniki cəhətlərini nəzərə almaqla, həm də bədii konstruksiyalaşdırma metodunu işləyib hazırlayır.

Estetika insanı əhatə edən əşya mühitinin gözəllik qanunauyğunluqları çərçivəsi daxilində ümumi formalaşması prinsipini öyrənir. İstehlak mallarının estetikası müasir qaydada məişət əşyası mühitini insaniləşdirir. Əşya yığımının müvəffəqiyyətli qaydada estetik nöqtəyi-nəzərdən təşkil edilməsi ona əsaslanır ki, bunlarla bağlı olan kompleks problemlər artıq uzun müddətdir ki, fəlsəfinin, sosiologiyanın, psixologiyanın, estetikanın, incəsənətşünaslığın diqqət mərkəzində durmuş və indi isə əmtəəşünaslıq elminin diqqət mərkəzində durmağa başlamışdır.

Bütün təsərrüfat və mədəni-məişət malları üçün estetik xassələrin aşağıdakı göstəriciləri əhəmiyyətlidir: ifadəlilik, formanın səmərəliliyi, kompozisiya bütövlüyü, istehsal işinin mükəmməlliyi və xarici görünüşün

sabitliyi. Lakin müxtəlif təyinatlı əmtəələr üçün estetik xassələrin ayrı-ayrı göstəricilərinin sanballığı eyni deyildir. Dekorativ məmulatlar, hədiyyə malları, qonaq otağı mebelləri üçün kompozisiya bütövlüyünün və ifadəliliyin, məlumatlılığın (təbii ki, yüksək keyfiyyətli hazırlanma zamanı) əhəmiyyəti böyükdür. Texniki təyinatlı malların estetik xassələri arasında üstünlük formanın səmərəliliyinə verilməlidir.

Bu gün və yaxın gələcək – ən yeni texnologiyalar əsasında hazırlanmış, hamar şüşə panel şəklində şüşə-keramika bişirmə səthlərinədir. Müasir şüşə-keramika özünün unikal fiziki xassələri ilə fərqlənir və hələki digər materiallar arasında aşağıdakı göstəricilər üzrə bərabəri yoxdur: sürətlə isinməsi və tez soyuması; qənaətcilliyi, isitmə hərəkətinin tənzimlənməsinin rahatlığı; isidilən səthin sahəsinin məhdudlaşdırılması imkanı; səthin anizotropluğu (daha doğrusu, materialın fiziki xassələri istilik şüalanmasının istiqamətindən asılıdır: 90⁰ bucaq altında istilik şüası şüşə-keramikadan 100% keçir, digər bucaqlar altında isə tamamilə keçmir).

Keramika məmulatlarının ictimai yararlılığını xarakterizə edən estetik xassələri aşağıdakı göstəricilərlə xarakterizə edilir: kompozisiya bütövlüyü, formanın səmərəliliyi, informasiya ifadəliliyi və istehsal hazırlığının mükəmməlliyi.

Şüşə məmulatlarının estetik xassələrinin formalaşmasında naxışlanmanın rolu. Şüşə məmulatlarının bədii-dekorativ dəyərliliyini yüksəltmək üçün müxtəlif bəzəndirmək üsullarından istifadə olunur. Şüşə məmulatlarında yaradılan naxışlar təbiətinə, məmulatın üzərinə vurulma üsuluna görə, rənginə, mürəkkəbliyinə və digər əlamətlərinə görə müxtəlifdir. Şüşə məmulatlarında isti və soyuq halda yaradılan naxışlar fərqləndirilir. Büllur və bədii-dekorativ təyinatlı məmulatlarda daha mürəkkəb və qiymətli naxışlar yaradılır.

1. Yerli istehsal müəssisələrində mədəni-məişət və təsərrüfat təyinatlı mallar insanların gündəlik tələbatını ödəməklə yanaşı ən müasir dizayn

üsullarından istifadə edilməklə istehsal edilərsə istehlakçılar tərəfindən daha rəğbətlə alına bilər.

2. Məmulatın estetik xassələrinin formalaşmasında milli ornamentlərdən istifadə edilməsi daha düzgün olardı.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov Ə.P., Vəliməmmədov C.M., Həsənov N.N. və Osmanov T.R. Əmtəəşünaslığın nəzəri əsasları. Bakı, 2003.
2. Həsənov Ə.P., Nuriyev D.Ə., Vəliməmmədov C.M., Həsənov N.N., Osmanov T.R., Babayev M.A., Səmədov E.Ə. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizası. I və II hissə. Bakı. Çarşıoğlu, 2006.
3. Həsənov Ə.P. və b. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları. Bakı, 2010.
4. Həsənov Ə.P. və b. Zərgərlik məmulatlarının ekspertizası. Bakı, 2010.
5. Həsənov N.N., Vəliməmmədov C.M., Ələsgərov F.N. Xalq istehlakı mallarının estetikası. Bakı, 1983.
6. Məmmədov M.A. Estetika haqqında söhbətlər. Bakı, 1967.
7. В.И.Царев. Эстетика и дизайн на продовольственных товаров. М.: Академия, 2004.
8. Современная энциклопедия Аванта. Мода и стиль. Гл.редактор В.А.Володин. М.: Аванта, 2002.
9. С.А.Малахов и др. Художественное оформление текстильных изделий. М.: 1998.
10. Борисовский Г.Б. Эстетика и стандарт. М.: 1989.
11. Пармон Ф.М. Композиция костюмов. М.: 1985.
12. Дивненко О.В. Эстетика. М.: Изд.центр «Аз», 1995.
13. Маймин Е.А. Эстетика – наука о прекрасном. М.: Просвещение, 1982.
14. Кащенко О.Д. Покупателю об одежде и моде. М.: 1996.

15. Лид Б.И. Твой стиль. М.: Изд.дом «Ниола Пресс», 1997.
16. Казаринова В.И. Красота, вкус, экономика. М.: Экономика, 1985.
17. Федоров М.В., Сомов Ю.С. Оценка эстетических свойств товаров.
18. Сомов Ю.С., Федоров М.В. Потребительские качества промышленных изделий. Изд. Комитета стандартов мер и измерительных приборов при Совете Министров СССР. М.: 1968.
19. Шваб М., Шпекторов Д. Один из методов оценки качества изделий. «Техническая оценка», 1966, № 4.
20. Сомов Ю.С. Художественная конструкция промышленных изделий. Изд. Машиностроение. М.: 1967.
21. Сомов Ю.С. Анализ и конструирование. «Техническая эстетика», 1966, № 3.
22. Невзорова Г., Соломонов С. Некоторые вопросы методики художественного конструирования. Л.: Знание, 1966.
23. Амиров Ю.Д. Основы конструирования. Творчество-стандартизация-экономика. Справочное пособие. М.: Изд. Стандартов, 1991.
24. Бирюкова Н. Западноевропейские набивные ткани XVI-XVIII века. М.: Искусство, 1972.
25. Боров Ю.Б. Эстетика, 4-е изд. доп. М.: Политиздат, 1988.
26. Борисовская Н. Лев Бакст. М.: Искусство, 1979.
27. Буровик К.А. Родословная вещей. 2-е изд. пер. М.: Знание, 1991.
28. Варламов Р. Товарный знак – символ чего? Спрос, 1998, № 9.
29. Гардероб современной женщины. Под ред. Д. Корнелл. М.: Ниола-Прес, 1996.
30. Горненко А. О красоте вещей. М.: Легкая индустрия, 1966.
31. Гусейнова Т.С., Жильцова Г.В. Товароведение швейных и текстильных товаров. Учебник для товароведных факультетов торговых вузов. М.: Экономика, 1979.
32. Дворецкий И.В., Васильева Т.М. Покупателю об одежде. М.: Экономика, 1981.

33. Дженсен В. Гардероб современной женщины. М.: Ниола-Пресс, 1996.
34. Ерзенкова Н.В. Искусство красиво одеваться. Рига. Фирма «Импакт» МПП «Лат-Интро», 1992.
35. Зайцев В.М. Этот многоликий мир моды. М.: Советская Россия, 1982.
36. Закон о товарных знаках, знаках обслуживания наименованиях мест происхождения товаров (с изм, внесенными Федеральными законами от 27.12.2000, № 150 ФЗ, от 30.12.2001, № 194 ФЗ).
37. Зборовский Е.М. По законам красоты. М.: Советская Россия, 1988.
38. Каталог товарных знаков. Под ред. Н.Ю. Орловской. М.: ЦНИИТЭИлегпром, 1988.
39. Крутоус В.П. Путь к прекрасному. М.: Просвещение.
40. Кибалова Л., Гербенова О., Ламарова М. Иллюстрированная энциклопедия моды. М.: Артия, 1996.
41. Киреева Е.В. История костюма. М.: Просвещение, 1976.
42. Лефевр В.А. Формула человека. Контуры фундаментальной психологии. М.: Прогресс, 1991.
43. Лид Б.И. Твой стиль. М.: Изд.дом «Ниола-Пресс», 1997.
44. Любимов Л. Искусство древнего мира. М.: Просвещение, 1971.
45. Малахова С.А., Журавлева Т.А. и др. Художественное оформление текстильных изделий. М.: Легпромбытиздат, 1988.
46. Овсянников М.Ф. История эстетической мысли. Уч.пос.2-е изд., пер.и доп. М.: Высшая школа, 1984.
47. Орлова Л.В. Азбука моды. М.: Просвещение, 1989.
48. Скляников В.П. Потребительские свойства текстильных товаров. М.: Экономика, 1982.
49. Современная энциклопедия Аванта. Мода и стиль. Гл.ред. В.А.Володин. М.: Аванта, 2002.
50. Спенсер Кэрол. Выбери свой стиль – для мужчин. М.: Изд. «Эксмо-Пресс», 2000.

51.Стамеров К.К. Очерки истории костюмов. В 2 ч., ч.1. Киев, Мистецтво, 1978.

52.Стамеров К.К. Очерки истории костюмов. В 2 ч., ч.2. Киев, Мистецтво, 1978.